

Passiv medvirkning i nære relasjoner

**Kan foreldre stilles til rettslig ansvar for å ha unnlatt å gripe inn ved
vold og overgrep mot barn?**

Universitetet i Oslo
Det juridiske fakultet

Kandidatnummer: 540
Leveringsfrist: 25.November.2011

Til sammen 17234 ord

14.11.2011

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>INNLEDNING</u>	<u>1</u>
1.1	Problemstilling og metode	1
1.2	Avgrensning	3
1.3	Aktualitet	3
1.3.1	Politisk fokus	4
1.3.2	Media:	5
<u>2</u>	<u>HOVEDREGEL MED HENSYN TIL PASSIV MEDVIRKNING I NORSK RETT</u>	<u>6</u>
<u>3</u>	<u>BEGREPET MEDVIRKNING</u>	<u>7</u>
3.1	Generelt om medvirkningsbegrepet	7
3.2	Er passiv medvirkning en form for psykisk medvirkning?	7
<u>4</u>	<u>ANSVAR FOR MEDVIRKNING HJEMLET I LOV</u>	<u>10</u>
4.1	Ekte og uekte unnlatelsesdelikter	10
4.1.1	Hva menes med unnlatelse?	10
4.2	Hjemmel i lov	10
4.2.1	Legalitetsprinsippet	11
4.2.2	Hvilke lovhemler omfatter overgrep og mishandling mot barn?	12
4.2.2.1	Voldshandlinger	12
4.2.2.2	Seksualforbrytelser	13
4.2.2.3	Andre hjemmelsgrunnlag av betydning	13
4.2.2.4	Veien videre	14
4.3	Straffeloven av 2005	14
<u>5</u>	<u>RETTSPRAKSIS</u>	<u>15</u>

5.1	Underrettspraksis og rettskildeverdi	15
5.2	LG-2001-1560	17
5.3	TOSLO-2009-148479 og ankesaken LB-2010-30302	18
5.4	Christoffer-saken	19
5.5	TOSLO-2010-188517	19
5.6	Alvdal-saken	20
<u>6</u>	<u>RIKSADVOKATENS UTTALELSER</u>	<u>21</u>
6.1	Hvilken påvirkningskraft har riksadvokatens uttalelser angående medvirkningsansvaret for domstolene?	21
6.1.1	Manglende påtale ved passiv medvirkning i familieforhold	22
<u>7</u>	<u>DANSK RETT</u>	<u>23</u>
7.1	Utgangspunkter	24
7.2	Juridisk teori	24
7.3	Lovhjemler	25
7.4	Rettspraksis	26
7.5	Betydningen av dansk rett med hensyn til kartlegging av den norske retten	26
<u>8</u>	<u>HVILKE OBJEKTIVE VILKÅR KREVES OPPFYLT MED HENSYN TIL ANSVAR FOR PASSIV MEDVIRKNING?</u>	<u>28</u>
8.1	Er det et vilkår om årsakssammenheng mellom den passive handling og hovedhandlingen?	29
8.2	Er det et vilkår om tilknytning ved passiv medvirkning?	31
8.2.1	Utgjør omsorgsansvar tilstrekkelig tilknytning mellom den passive forelder og barnet?	32
8.3	Er det et vilkår om handleplikt ved passiv medvirkning?	33

8.3.1	Bør retten presisere den alternative handlingen i rettsavgjørelsen?	34
8.3.2	Kan det oppstilles handleplikt for andre enn foreldre?	35
8.3.3	Er det et vilkår om at handleplikten må være mulig og rimelig?	37
8.3.3.1	Grensedragningen på generell basis; når er det mulig og rimelig å kreve aktiv handling?	38
8.3.3.2	Grensedragningen angående hva som er mulig og rimelig i nære relasjoner	39
8.3.3.2.1	Forholdet til nødrett	40
8.4	Konkludent passivitet som vilkår	41
8.4.1	Rettens konkrete vurdering av om det foreligger konkludent samtykke.	42
<u>9</u>	<u>SUBJEKTIVT VILKÅR FOR ANSVAR FOR PASSIVITET</u>	<u>43</u>
9.1	Unnlatelser omfattes også av krav om skyld	43
9.2	Forsett som utgangspunkt	44
9.2.1	Dekningsprinsippet og det ”doble forsett”	44
9.2.1.1	Konkretiseringskrav til forsett	45
9.2.2	Tidspunktet for inntreden av forsett	46
9.2.3	Avvik mellom medvirkers forsett og den utførte forbrytelsen	48
9.2.3.1	Avvik mellom medvirker og hovedmanns forsett sett i forhold til prinsippet om at hver svarer til sin skyld	49
9.2.4	Konkrete eksempler på at den passive forelder har utvist forsett	51
<u>10</u>	<u>AVSLUTTENDE VURDERINGER</u>	<u>52</u>
<u>11</u>	<u>KILDER</u>	<u>57</u>
11.1	Norsk litteratur	57
11.2	Dansk litteratur	59
11.3	Samtale	61
11.4	Norsk rettspraksis	61
11.5	Dansk rettspraksis	62
11.6	Norsk lov og forarbeidsregister	62

1 Innledning

1.1 Problemstilling og metode

Oppgavens tema er passiv medvirkning i nære relasjoner.

Passiv medvirkning innebærer at tiltalte har medvirket til en hovedhandling gjennom å unnlate å foreta seg noe som kunne hindret hovedhandlingen fra å skje. Jeg kommer nærmere tilbake til hva som ligger i medvirkningsbegrepet i kapittel 3.

Med nære relasjoner sikter jeg til familieforbindelser. Familieforbindelser kan ta mange former. Noen eksempler er den tradisjonelle kjernefamilie, familien med adoptivbarn, storfamilien med mange generasjoner boende under ett tak og familien med ”mine, dine og våre barn,” som innebærer at steforeldre og ste søsken inkluderes i familiestrukturen.

Oppgavens problemstilling er om foreldre kan stilles til ansvar hvis de velger å ikke gripe inn ved vold og overgrep mot barn. Grensedragningen for når passivitet kan føre til rettslig ansvar for medvirkning og når passivitet ikke kan føre til slikt ansvar, er sentral. Formålet er å få innblikk i de muligheter og begrensninger som ligger i gjeldende rett når det kommer til rettslig ansvar for den passive forelder.

Utgangpunktet for drøftelsen angående gjeldende rett er lovhjemler og rettspraksis på medvirkningsområdet.

Hovedfokuset i forhold til lovhjemler ligger på forbrytelser som rammes av straffelovens § 228 og § 229. Straffelovens § 219 om vold i familien er også viktig. Andre lovhjemler av betydning er nevnt i kapittel 4.2, der jeg vil gi et helhetlig bilde av

mulige hjemmelsgrunnlag med tanke på ansvar for passiv medvirkning i familiesituasjoner.

Når det kommer til domstolsavgjørelser, foreligger det ikke noe høyesterettspraksis som behandler spørsmål om passiv medvirkning i familieforhold. Derfor vil jeg i kapittel 5, drøfte hvordan forskjellige underrettsinstanser har løst problemer på dette området. Det vil gi veiledning med tanke på hvor grensen for passivt medvirkningsansvar i nære relasjoner kan trekkes. Etter som temaet ikke har vært drøftet i Høyesterett kan ikke underrettspraksisen jeg viser til, gi et konkret svar på hvor grensene går. Resultatene i rettsavgjørelsene er dessuten noe sprikende.

Nettopp på grunn av sprikende og tynt grunnlag fra rettspraksis, finner jeg det nødvendig å gå til andre kilder for å drøfte hvilke muligheter og begrensninger det rettslige grunnlaget har, i forhold til å kunne stille den passive forelder til ansvar for medvirkning.

En første alternativ kilde er juridisk teori. Her er det Husabø og Andenæs som skriver mest utførlig om det passive medvirkningsansvaret.¹ Jeg vil bruke deres teorier for å belyse de relevante spørsmål som oppstår i forbindelse med læren om passiv medvirkning. Jeg vil også vise til blant annet, Eskeland og Matningsdal for å sette det passive medvirkningsansvaret i sammenheng med medvirkning mer generelt.²

For det andre har Riksadvokat Tor-Aksel Bush kommet med uttalelser om hvordan Riksadvokatembetet ser på gjeldende rett.³ Disse uttalelsene kan gi veiledning om hvordan dagens lovhjemler kan tolkes og dermed også gi veiledning om rettens muligheter og begrensninger når det kommer til avgjørelser angående passiv medvirkning i familieforhold. Jeg har også hatt en samtale med Tor Henning Rustan Knudsen, Statsadvokat ved Riksadvokatembetet.⁴ Knudsen ga meg utfyllende informasjon om hvordan Riksadvokatembetet ser på gjeldende rett med tanke på passiv medvirkning i familiesituasjoner. Jeg drøfter Riksadvokatens synspunkter i kapittel 6.

¹ Husabø (1999), Andenæs: Unnlatelse (1942)

² Eskeland (2006), Matningsdal (2008)

³ Riksadvokaten: Juristmøte (2011), Riksadvokaten: Aftenposten (2010), Riksadvokaten: TfS (2010)

⁴ Tor Henning R. Knudsen (2011)

For det tredje vil jeg i noen grad bruke dansk rett som sammenligningsgrunnlag. Norsk og dansk rett har en del sammenfallende hjemler på området for medvirkning. Det er ikke sikkert at norske domstoler vil komme frem til en grensedragnings som er sammenfallende med den danske rettens løsning, men i mangel på andre sikre holdepunkter mener jeg at dansk rettspraksis gir god veiledning om hvilke utnyttelses muligheter som ligger i rettsgrunnlaget for passiv medvirkning.

I kapittel 7 tar jeg for meg hovedtrekkene i dansk rett, men jeg vil også bruke dansk rett som eksempel ellers i drøftelsen der jeg finner at det er hensiktsmessig.

1.2 Avgrensning

Oppgaven handler om medvirkning i nære relasjoner. Det betyr at jeg ikke vil foreta en inngående drøftelse av passiv medvirkning på områder utenfor familieforhold. Men der jeg finner det hensiktsmessig kommer jeg i noen tilfeller til å drøfte rettstilstanden med hensyn til passiv medvirkning på det mer generelle plan. Dette gjør jeg for å gi et klart bilde av bakgrunnen for gjeldende rett med hensyn til ansvar for passiv medvirkning i nære relasjoner.

Videre er jeg klar over at å stille den passive forelder til ansvar for medvirkning, skaper spørsmål på det mer moralske plan. For eksempel spørsmål om det er riktig at man fratar barnet begge omsorgspersoner ved og også stille den passive forelder til ansvar, i tillegg til den forelder som fysisk utøver overgrepet. Disse spørsmål er viktige, men jeg har valgt å ikke gå nærmere inn på dem fordi de dreier seg om hvilke muligheter og begrensninger det rettslige grunnlaget *bør* oppstille. Min oppgave handler mest om hvilke muligheter og begrensninger som *faktisk ligger* i dagens rettslige grunnlag, og derfor holder jeg de mer moralske dilemmaer utenfor.

1.3 Aktualitet

I kapitlene 1.3.1 og 1.3.2 vil jeg vise at temaet passiv medvirkning i nære relasjoner er relevant og aktuelt. Poenget med kapittel 1.3 som helhet, er å belyse at samfunnet i dag

setter barns rettsbeskyttelse høyt. Det økte fokuset på barns rettigheter gjør at det kan være naturlig å hevde at barns rettsbeskyttelse har blitt en viktigere verdi for samfunnet enn hva den var før. Endrede verdier i samfunnet kan medføre en utvikling der retten tolker det rettslige grunnlaget på en måte som er i samsvar med disse verdier.⁵ Denne løsningen forutsetter selvfølgelig at det rettslige grunnlaget gir rom for en slik tolkning uten at det er nødvendig med lovendringer. I de følgende avsnitt vil jeg vise at media og politikken de siste årene har satt større søkelys på mishandling av barn i hjemmet, dette kan være en konsekvens av at samfunnet som helhet setter barns rettsstilling høyere i verdi i dag enn tidligere.

1.3.1 Politisk fokus

Daværende barneombud Reidar Hjermann pekte, i forbindelse med lanseringen av FNs globale kartlegging av vold mot barn i 2006 (Pinheiro 2006), blant annet på følgende med hensyn til barnevold: «Det er (...) vanskelig å sette inn gode tiltak når vi ikke har tilfredsstillende kunnskap om hvem som utsettes for vold og hvorfor.»⁶

Som en oppfølging av et generelt ønske om bedre kunnskap angående vold mot barn utarbeidet Nova (Norsk Institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring) i 2007 en rapport som kartlegger vold og overgrep mot barn og unge i Norge.⁷ Rapporten inneholder svar på spørsmål fra 7033 nittenåringer. Resultatene i rapport viser at 2 % av de som deltok i undersøkelsen oppgir at de ble slått hyppig. Over 80 % sier de ikke har blitt utsatt for vold, mens de siste 18 % svaret at de har blitt utsatt for engangstilfeller av vold. Av dette ser vi at antallet som oppgir at de har blitt utsatt for langvarig vold ikke er høyt, men prosentandelen er nok til å vise at vold i hjemmet er et aktuelt problem.

Barne- Likestillings og Inkluderingsdepartementet i samarbeid med Helse og Omsorgsdepartementet, Arbeidsdepartementet, Kunnskapsdepartementet og

⁵ Bernt og Sæter Mæhle (2005) s108

⁶ Hjermann og Heyerdahl (2006)

⁷ NOVA (2007)

Justisdepartementet lanserte i 2007 en handlingsplan kalt ”Vendepunkt.”⁸ Denne inneholder 50 konkrete tiltak som skal være med på å forhindre vold i nære relasjoner. I handlingsplanen ble det blant annet satt som mål at ofre for vold i nære relasjoner skulle sikres nødvendig hjelp og beskyttelse. Et av tiltakene som ble satt i gang var en utredning foretatt av regjeringen, for å kartlegge behovet for å styrke det strafferettslige vernet for barn som opplever vold i familien.⁹

Som et resultat av denne kartleggingen ble avvergingsplikten i straffeloven av 1902 § 139, skjerpet til også å omfatte familievoldsparagrafen i straffelovens § 219.¹⁰ Endringene i § 139 viser at lovgiver anser passivitet i forbindelse med familievold som straffverdig. Men det er en vesentlig forskjell mellom min drøftelse og det nye nedslagsfeltet til § 139, min drøftelse retter seg mot medvirkning, mens endringen i § 139 fører til et direkte ansvar for å ha forholdt seg passiv til familievold. Denne forskjellen gjør at § 139 faller utenfor temaet i denne drøftelsen og jeg vil derfor ikke gå nærmere inn på dens anvendelsesområde. Relevansen av at jeg likevel nevner § 139 ligger i at lovgiver anser det å forholde seg passiv til familievold som straffverdig. Dette er noe som kan tale i retning for at samfunnets og lovgivers verdier med tanke på familievold er endret i forhold til hvordan man så på slike situasjoner tidligere.

1.3.2 Media:

Aftenposten A-magasinet er et av mange medier som har fulgt opp den såkalte ”Christoffer saken” gjennom de siste par årene.¹¹ Jeg kommer tilbake til den rettslige siden av saken i kapittel 5. Formålet med å nevne ”Christoffer-saken” her, er å vise at medieomtalen rundt saken har bidratt til fokus på vold i nære relasjoner. Det er i A-magasinet artikler satt spørsmålstegn ved mishandlede barns rettslige beskyttelse og i

⁸ Regjeringen:Vendepunktet (2008-2011)

⁹ Regjeringen:Vendepunktet (2008-2011) pkt. A. 4.

¹⁰ Regjeringen:Vendepunktet (2008-2011) pkt. A 4.

¹¹ Østli (03.09.10), (21.04.09), (15.10.10)

artikkelen ”Hva med mor” av Ketil S. Østli er det spesielt satt fokus på muligheten for å stille foreldre til ansvar for passiv medvirkning.¹²

Riksadvokat Tor-Aksel Busch, skrev en kronikk i Aftenposten om ”De vanskelige bevisene.”¹³ I kronikkens innledning starter Busch med å gjøre det klart at ”det er viktig at det ikke skapes et inntrykk av at barn er nesten rettsløse.”

Det finnes nemlig et regelverk som ivaretar barns rettigheter. Et eksempel er barnelovens § 30, som hjemler at barn har rett på omsorg fra sine foreldre.¹⁴ Som jeg vil komme nærmere inn på i kapittel 6, mener riksadvokaten at det rettslige grunnlaget som foreligger med hensyn til medvirkning, gir rom for å straffe foreldre for passiv medvirkning. En slik tolkning ivaretar barns rettsikkerhet.

Selv om de eksempler jeg har gitt viser at barn i dag har rettigheter, må det også kunne være rom for å forbedre disse rettighetene. Busch skriver i kronikken at etterforskning og straff er et av flere virkemidler for å bedre barns rettsvern.¹⁵ En videreutvikling av den passive medvirkningslæren, i form av å finne ut hvor grensen for straffbar passivitet i forbindelse med vold i familien går, kan derfor være med på å bedre barns rettsstilling. Videre viser både media og Riksadvokatens engasjement i forhold til barns rettsstilling at dette er en verdi som samfunnet i dag setter høyt.

2 Hovedregel med hensyn til passiv medvirkning i norsk rett

Hovedregelen i norsk rett er at passivitet ikke uten videre kan begrunne straff for medvirkning.¹⁶ Men undertiden kan det oppstå spørsmål om det må gjøres unntak. I

¹² Østli (03.09.10)

¹³ Riksadvokaten:Aftenposten (2010)

¹⁴ Se kapittel 4.2

¹⁵ Riksadvokaten:Aftenposten (2010)

¹⁶ Rt.1926.581, Rt.1946.250, Rt.1982.1315

teori og praksis er det forutsatt at det skal mye til, men at medvirkningsstraff med hensyn til passivitet ikke er utelukket.¹⁷

3 Begrepet medvirkning

3.1 Generelt om medvirkningsbegrepet

I tradisjonell teori omfatter medvirkningsbegrepet i hovedsak to kategorier; fysisk og psykisk medvirkning. For å kunne snakke om fysisk medvirkning må det som regel utføres noe aktivt. Begrepet psykisk medvirkning kan forklares slik at medvirkeren har tilskyndet handlingen på en psykisk måte, altså at han eller hun har sagt eller gjort noe som styrker hovedhandlingen. For eksempel at medvirkeren overtaler en annen til å begå en straffbar handling, at medvirkeren styrker hovedmannen i sine planer eller gir råd om utførelsen. På grunnlag av dette kan det være naturlig å plassere passiv medvirkning i kategorien psykisk medvirkning, men plasseringen krever en nærmere drøftelse.

3.2 Er passiv medvirkning en form for psykisk medvirkning?

Andenæs finner det noe tvunget å betegne den rene passivitet som medvirkning, han ser derfor på passiv medvirkning som en form for psykisk medvirkning.¹⁸ Etter denne læren må altså vilkårene for psykisk medvirkning foreligge for at noen kan bli stilt til ansvar for passiv medvirkning.

Husabø tolker blant annet utsagn fra de juridiske forfatterne Kjerschow, Hagerup og Groseth, slik at også disse forfatterne er av den oppfatning at passivitet må fylle vilkårene for psykisk medvirkning.¹⁹

¹⁷ Matningsdal (2008) pkt.3.6

¹⁸ Andenæs (1942) s. 351, 433, 434

¹⁹ Husabø (1999) s177 siterer; Kjerschows kommentarer til straffeloven 1902 (Oslo, 1930) s 392, Hagerup, Straffeloven (Oslo 1903) s 392, Bratholm / Matningsdal II Straffeloven med kommentarer, anden del, Forbrytelser, (Oslo 1995) s 201

Læren om psykisk medvirkning oppstiller et krav om positiv tilskyndelse for at man skal kunne bli stilt til ansvar for medvirkning.²⁰ Derfor er det ikke tilstrekkelig for ansvar at man er til stede når handlingen begås uten å ta avstand fra den.

Jeg vil i det følgende gå nærmere inn på Husabøs oppfatning av hvordan man bør klassifisere passiv medvirkning. Husabø hevder at ”passiv medverking har ein vesentleg annan normativ struktur enn psykisk medverking.”²¹ Det mener han fordi det er flere særlige forhold som må vurderes ved spørsmål om passivitet og at vurderingen derfor blir noe annerledes i de to tilfellene.²² Husabøs argumenter dreier seg i hovedsak om vanskelighetene rundt å påstå at man positivt har tilskyndet en handling ved å forholde seg passiv.

Husabø kritiserer Andenæs sitt syn på passiv medvirkning som en form for psykisk medvirkning, ved å peke på at synet stemmer dårlig overens med Andenæs sin generelle oppfatning av psykisk medvirkning.²³ Andenæs har uttalt at for fullført psykisk medvirkning må ”forsettet [ved hjelp av medvirkningshandlingen] være styrket, eller at de gode råd har hatt betydning for planleggelsen eller utførelsen [av hovedhandlingen].”²⁴ Det kan hevdes at de eksempler Andenæs nevner her er former for positiv tilskyndelse.

På den andre siden er passivitet i følge Andenæs, en handling som ”ikke medvirker i begivenhetsforløpet” og han regner derfor slike handlinger som forsøk på medvirkning.²⁵

Etter som passivitet ikke kan være en del av begivenhetsforløpet, blir det også vanskelig å si at det å ha forholdt seg passiv kan ha styrket hovedhandlingen, eller hatt betydning for den i en eller annen form for positiv tilskyndelse. Etter dette resonnementet kan man

²⁰ Matningsdal (2008) pkt 3.5

²¹ Husabø (1999) s 180

²² Husabø (1999) s 180

²³ Husabø (1999) s 180

²⁴ Andenæs (1997) s 298

²⁵ Andenæs (1997) s 298

si at det blir noe kunstig å straffe for passiv medvirkning etter de kriterier som stilles til psykisk medvirkning.

En studie av rettspraksis tyder også på at domstolene tradisjonelt sett, har sett på passivitet som en form for psykisk medvirkning.²⁶

I Alvdal-saken siterer tingretten Magnus Matningsdal sine kommentarer til den nye straffeloven.²⁷ I forhold til passiv medvirkning siterer retten Matningsdal på at ”slike tilfeller tradisjonelt har blitt behandlet som unntak fra kravet om positiv tilskyndelse.”²⁸ På den andre side nevner retten også muligheten for å se på passiv medvirkning som en egen kategori.²⁹ Dette kan tale for at tingretten slutter seg til at det er mulig å klassifisere passivitet som *både* psykisk medvirkning og som en egen kategori, passiv medvirkning. Det kan ha noe for seg, etter som det ikke er et klart skille mellom hva som anses som psykisk og passiv medvirkning. Dette begrunner jeg med at passiv medvirkning ofte skjer ved hjelp av psykiske virkemidler, et eksempel på dette er passivitet som gir uttrykk for konkludent samtykke.³⁰

Forskjellen mellom de forskjellige kategoriene av medvirkning, ligger altså i hvilke kriterier man stiller til den straffbare handling. Det rettslige grunnlaget med tanke på kategorisering av passiv medvirkning, er sett under ett noe sprikende. Det betyr at det ikke finnes noe klart svar for hvordan man skal klassifisere passiv medvirkning. Men drøftelsen over viser at det rettslige grunnlaget åpner for at passiv medvirkning kan være både en egen kategori og gå inn under kategorien psykisk medvirkning.

²⁶ Eks Rt.1957.476, Rt.2005.943

²⁷ Matningsdal (2008) sitert i TOST-2010-153052

²⁸ Matningsdal (2008) pkt3.6 Sitert i TOST-2010-153052

²⁹ Matningsdal (2008) pkt3.6 jf Husabø (1999) s 175-180, Sitert i TOST-2010-153052

³⁰ Se kapittel 9.4

4 Ansvar for medvirkning hjemlet i lov

4.1 Ekte og uekte unnlatelsesdelikter

I ekte unnlatelsesdelikt, rammes unnlatelser direkte av straffebudets tekst. For eksempel er det straffbart å unnlate å hjelpe noen som er i livsfare jf. straffeloven § 387. Loven er her beskrevet som et påbud om at det forventes en viss handling, det er det som betegnes som et ekte unnlatelsesdelikt.

Med uekte unnlatelsesdelikt forstår vi straffebud som normalt overtredes ved aktiv handling, men som i det konkrete tilfellet rammer unnlatelse. Et eksempel er straffeloven § 228 om utøvelse av vold. Hvis en unnlatelse rammes av for eksempel § 228 snakker vi om et uekte unnlatelsesdelikt. De uekteunnlatelsesdeliktene er praktisk ved passiv medvirkning i familieforhold. Eksempelvis der mor har forholdt seg passiv til fars mishandling av barnet. Far blir tiltalt for legemsfornærmelse etter § 228 og mor blir tiltalt for medvirkning til legemsfornærmelse jf § 228. Mors unnlatelse av å handle rammes i en slik situasjon av det uekte unnlatelsesdeliktet § 228.

4.1.1 Hva menes med unnlatelse?

Eskeland hevder at en unnlatelse etter alminnelig språklig forståelse innebærer å forholde seg passiv i en situasjon hvor det er grunn til å forvente aktivitet.³¹ Denne beskrivelsen passer således godt på forhold der foreldre forholder seg passiv til vold mot barn.

4.2 Hjemmel i lov

I denne drøftelsen tar jeg utgangspunkt i straffeloven av 1902. I kapittel 4.3 viser jeg til straffeloven av 2005, og hvor de relevante tilsvarende bestemmelsene er å finne i den loven. Men det er 1902 loven som er gjeldende rett når denne drøftelsen skrives og derfor er det naturlig å la fokus ligge på den.

³¹ Eskeland (2006) s185

4.2.1 Legalitetsprinsippet

Legalitetsprinsippet sikrer at ingen kan stilles til rettslig ansvar uten at det foreligger lovhjemmel for det.³² Det er grunnen til at medvirkning, som hovedregel, bare er straffbart der det er nevnt i straffebudets tekst. I Straffeloven av 1902 gir hvert enkelt straffebud svar på om medvirkning er omfattet.

Som et resultat av at medvirkning som hovedregel bare er straffbart der det er nevnt i teksten, kan man i noen henseender kan bli stående uten uttrykt lovhjemmel for medvirkningsstraff. Eskeland hevder at det i slike situasjoner kan være naturlig ”å kalle en som omfattes av straffebudet for medvirker uten at medvirkning er nevnt i teksten.”³³ Andenæs uttrykker det samme synspunkt gjennom å peke på at ”det avgjørende for straffbarheten er... ikke om en handling kan karakteriseres som hovedgjerning eller medvirkning, men om den etter en naturlig tolkning rammes av straffebudet.”³⁴

Dette gjør at en person kan bli stilt til ansvar for medvirkning selv om medvirkning ikke er nevnt i straffebudets tekst. Dette er en løsning som er akseptert i rettspraksis, og det er derfor på det rene at den ligger innenfor legalitetsprinsippet's grenser.³⁵

Jeg vil forøvrig gjøre det klart at straffelovgivningens utgangspunkt er at medvirker og hovedmanns handlinger skal vurderes uavhengig av hverandre.³⁶

I det følgende punkt vil jeg vise til aktuelle lovhjemler i forbindelse med ansvar for passiv medvirkning når det kommer til vold i nære relasjoner.

³² Prinsippet kommer til uttrykk i Grunnloven § 96

³³ Eskeland (2006) s197

³⁴ Andenæs (1997) s302

³⁵ Rt.1936.612, Rt.1970.914, Rt.1974.382, Rt.1978.856

³⁶ Eskeland (2006) s.198, se kapittel 9.2.3.1

4.2.2 Hvilke lovhemler omfatter overgrep og mishandling mot barn?

4.2.2.1 Voldshandlinger

Straffelovens § 228 og § 229 omfatter legemskrenkelse og legemsbeskadigelse. Paragrafene hjemler også ansvar for medvirker. Videre hjemler § 231, ansvar for den som påfører en annen person ”betydelig skade.” Disse paragrafene er praktiske der et barn blir mishandlet av en forelder. Medvirkning er omfattet av paragrafen.

Straffeloven § 219 hjemler straffansvar i forbindelse med vold i nære relasjoner.

Alternativ e), hjemler spesifikt at det er straffbart å utøve vold mot ”noen i sin omsorg.” Paragrafen har et medvirkningstillegg i siste ledd. I Odelstings proposisjon. nr 113 (04/05) forklares det at den mishandling som omtales i § 219 omfatter legemskrenkelser og det betyr at gjerningsinnholdet i § 228 og 229 også er dekket av § 219.³⁷

Riksadvokaten uttaler angående relevansen av § 219, at det er en fordel at den verner en større personkrets enn de straffebudene som omfatter den konkrete handling.³⁸ En slik utvidet personkrets vil også omfatte barn. Derfor er § 219 i tråd med de politiske føringene som går på at barn skal nyte en god rettslig beskyttelse.³⁹

Forarbeidene inneholder videre en høringsuttalelse fra Gulating lagmannsrett som taler for videreføring av § 219.⁴⁰ Denne uttalelsen belyser viktigheten av denne paragrafen i forhold til passiv medvirkning i familieforhold. Retten uttaler at § 219 dekkes av de øvrige paragrafer om legemskrenkelser og således vil det ikke i utgangspunktet være noe problem å fjerne § 219 fra loven. Men ved å ta bort paragrafen kan bevisregelen svekke det strafferettslige vernet av den krets som beskyttes av § 219.

Retten gir et eksempel der et lite barn har vært utsatt for legemskrenkelser fra en eller begge foreldrene, men det er tvil om hvem som har utført volden, eventuelt om begge

³⁷ Ot.prop.113 (04/05) pkt. 4.1

³⁸ Ot.prop.113 (04/05) pkt. 4.4.2

³⁹ Eks kapittel 1.3.1 og de forpliktelser som ligger i menneskerettighetsloven og FNs Barnekonvensjon.

⁴⁰ Ot.prop.113 (04/05) siste avsnitt pkt 4.3.1

har medvirket.⁴¹ I et slikt senario kan det være at begge foreldre må frikjennes etter bestemmelsene om legemskrenkelser fordi bevisene mot dem ikke er sterke nok. Men ved anvendelse av § 219 vil et straffansvar kunne gjøres gjeldende mot begge dersom de for eksempel ikke skaffer barnet nødvendig legehjelp.

Tingretten anvendte i TOSLO-2009-148479 straffeloven § 219. I tingrettsdommen ble foreldrene til to barn kjent skyldig for grov vold og mishandling av barna. Faktum i saken er sammenlignbart med det eksemplet som ble gitt i odelstingsproposisjonen på grunn av at det i denne saken var tvil rundt hvem av foreldrene som hadde utført volden. Tingretten valgte å stille foreldrene til ansvar etter straffelovens § 219 2. ledd jf 1.ledd. Det viser at tingretten tolket § 219 på den måten at den har et bredere nedslagsfelt enn for eksempel § 228 og § 229. Avgjørelsen var derfor i samsvar med eksemplet gitt i odelstingsproposisjonen. Dommen ble anket og foreldrene frikjent av lagretten.⁴² Det betyr at det fortsatt er noe uklarhet i rettspraksis rundt § 219 sin rekkevidde. Jeg kommer tilbake til denne saken i kapittel 5.

4.2.2.2 Seksualforbrytelser

I forhold til seksualforbrytelser hjemler blant annet straffeloven § 197 straff for den som har seksuell omgang med slektninger i nedstigende linje. Og § 199 straffer den som har seksuell omgang med noen som er under hans/hennes omsorg. Det er i hovedsak § 195 til § 201 som er aktuelle i forbindelse med overgrep av barn.

Straffelovens § 205 oppstiller straff for medvirkningshandlinger som rammes av straffebudene under kapittel 19, det betyr at medvirkning også er straffbart for paragrafene jeg nevnte i avsnittet over.

4.2.2.3 Andre hjemmelsgrunnlag av betydning

Barnelovens § 30 er viktig. Her oppstilles barns lovfestede krav til omsorg og omtanke og det nevnes spesifikt at barnet ikke må bli utsatt for vold eller på annet vis bli

⁴¹ Ot.ptop.113 (04/05) pkt 4.3.1

⁴² LB-2010-30302

behandlet slik at han eller hun blir utsatt for skade eller fare. Paragrafen hjemler et omsorgsansvar. § 30 kan også være et moment i vurderingen av om et slikt omsorgsansvar fører til handleplikt.⁴³

Videre vil jeg nevne FNs barnekonvensjon som Norge har ratifisert gjennom å ta den inn i menneskerettsloven.⁴⁴ Art. 36 statuerer at de statene som er tilknyttet konvensjonen har plikt til å beskytte barnet mot utnytting som på noen måte kan være skadelig for barnets ve og vel. Det betyr at Norge er forpliktet til å beskytte barnet på en forsvarlig måte, også mot vold i hjemmet. Hvis man finner at det rettslige grunnlaget for medvirkningsstraff gir rom for å stille den passive forelder til ansvar, kan man hevde at det er en måte å beskytte barnet på. Konvensjonsbestemmelsen viser at barns rettsikkerhet er en viktig verdi i samfunnet vårt. Bestemmelsen kan brukes som et moment i vurderingen av hvilke verdier som anses straffverdig i dagens samfunn.

4.2.2.4 Veien videre

Det at foreldre forholder seg passiv til vold og overgrep mot barn må, etter det jeg har drøftet i kapittel 4, rammes av en lovhjemmel som muliggjør straff for medvirkning. Videre må et ansvar bero på en avveining av andre rettskildefaktorer som foreksempel hensyn til straffverdighet og prevensjon. I kapittel 5 og utover vil jeg mer konkret gjennomgå, hvilke andre rettskilder som er av betydning i forsøket på å trekke en klarere grense for det passive medvirkningsansvaret for foreldre. Men først vil jeg kort si noe om den nye straffeloven av 2005.

4.3 Straffeloven av 2005

Den nye straffeloven av 2005 har, i motsetning til straffeloven av 1902, en generell bestemmelse i § 15 som hjemler medvirkning for alle bestemmelser der ikke annet er bestemt. Dette vil føre til en formell endring i vurderingen av om det finnes hjemmel for medvirkning i det enkelte straffebud. Men den materielle vurderinga vil i stor grad

⁴³ Se kapittel 8.3

⁴⁴ Menneskerettsloven § 3 jf § 2 nr 4.

bli den samme etter som det ikke er gjort endringer i innholdet i selve medvirkningsbegrepet.

Straffeloven av 2005 § 271 til 274 rammer de samme områder som § 228 og 229 av 1902 loven men ordlyden er noe forandret.

2005-loven viderefører i sin § 282, i hovedsak straffeloven av 1902 sin § 219 slik den står i dag.

Seksualforbrytelser rammes i 2005 loven av kapittel 26.

5 Rettspraksis

I de senere årene har domstolene behandlet noen saker som retter seg mot passiv medvirkning i familieforhold. Jeg vil komme tilbake til rettens mer konkrete uttalelser om saksforholdene i senere kapitler, hvor jeg vil sette rettspraksisen i sammenheng med de vilkår som ligger til grunn for ansvar ved passiv medvirkning. Men i dette kapitlet vil jeg gjennomgå saksforholdene i de avgjørelser med mest relevans for denne oppgaven for å skape oversikt over hvilke sakstiltfeller rettspraksis har behandlet og hvilket resultat retten kom frem til.

5.1 Underrettspraksis og rettskildeverdi

Den rettspraksis jeg kommer til å vise til i kapittel 5 er underrettspraksis.

Underrettsavgjørelsene har ikke like stor rettskildeverdi som høyesterettsavgjørelser, det gjør at man ikke, på grunnlag av den praksis jeg kommer til å vise til, kan trekke sikre konklusjoner for hvor grensen for et ansvar for passiv medvirkningsansvar i nære relasjoner trekkes. At praksisen er sprikende forsterker den uklare grensen. Fraværet av en høyesterettsdom på området gjør det praktisk å gå til andre rettskilder, som for eksempel underrettsavgjørelser, i søken etter hvor de konkrete grensene for ansvaret

skal trekkes. Derfor mener jeg at de rettsavgjørelser jeg nevner i kapittel 5, er egnet til å belyse utviklingen i rettspraksis. Men man må alltid ha i tankene at underrettspraksis ikke er en absolutt autoritativ rettskilde, og at andre løsninger enn hva som er fremkommet i de enkelte underrettsdommene derfor kan være aktuelle.

5.2 LG-2001-1560

I LG-2001-1560, ble et samboerpar dømt til 4 års fengsel for overtredelse av straffeloven § 219 1. ledd 2. straffalternativ og straffelovens § 229 1. ledd. Foreldrene hadde mishandlet den tre måneder gamle datteren sin *uten å søke legehjelp*. Hun døde av skadene.

Retten uttalte at ”tunge allmennpreventive grunner taler for en streng straff i denne typen saker.” Det innebærer at retten ser det som viktig å sanksjonere slike forhold slik at barnets rettsbeskyttelse blir reell. En handleplikt uten reelle sanksjoner vil føre til dårlig beskyttelse av barnets rettigheter.

Retten mente at det ikke var helt treffende å diskutere medvirkning når det dreide seg om en fortsatt sammenhengende forbrytelse. Men retten kommer likevel inn på mange av de vurderingstemaene jeg finner er vesentlig med hensyn til straff for passiv medvirkning. Jeg vil belyse disse senere i drøftelsen. Det som også er interessant er at mindretallet klart uttaler at fordi det ikke med sikkerhet kan fastslås hvem av foreldrene som har påført barna de alvorligste skadene, må prinsippet om at tvilen skal komme den tiltalte til gode få gjennomslag. Derfor mener mindretallet at foreldrene må frikjennes for disse forhold.

Det er nettopp det siste senarioet Riksadvokaten har uttalt at det er ønskelig å forhindre gjennom å styrke muligheten til å dømme for medvirkning der man ikke kan bevise med sikkerhet hvem som faktisk har utført volden.⁴⁵ Jeg kommer tilbake til Riksadvokatens uttalelser i kapittel 6.

I Odelstingsproposisjon 113 (04/05) hevder også Gulating Lagmannsrett som nevnt i kapittel 4.2.2.1, at det er mulig å rette straffansvar etter § 219 på grunnlag av for eksempel unnlatelse av å tilkalle nødvendig legehjelp i de situasjoner der det er usikkerhet rundt hvem som har utført handlingen. Gulating Lagmannsretts uttalelse i

⁴⁵ Riksadvokaten: Juristmøte (2011)

Odelstingsproposisjonen går dermed i motsatt retning av mindretallets uttalelser i LG-2001-1560. Mindretallet mener altså at det rettslige grunnlaget utgjør en begrensning, slik at foreldrene ikke kan straffes der det ikke med sikkerhet kan fastslås hvem som har utøvd volden.

5.3 TOSLO-2009-148479 og ankesaken LB-2010-30302

Neste avgjørelse jeg vil nevne er TOLSO-2009-148479, som jeg også viste til i kapittel 4.2.2.1. Dette er en dom fra Oslo Tingrett hvor to 25 år gamle foreldre ble dømt for medvirkning til mishandling av barna sine. Her var det som i LG-2001-1560, vanskelig å finne bevis for hvem av voksenpersonene som faktisk hadde utført volden. I motsetning til mindretallets løsning i LG-2001-1560, ble de tiltalte i denne saken TOSLO-2009-148479, straffet for medvirkning. ”De tiltalte dømmes for medvirkning gjennom ikke å ha søkt å forhindre de straffbare forhold.”⁴⁶

Dommen ble anket og lagretten svarte nei på skyldspørsmålet i lagmannsretten.⁴⁷ Lagretten begrunner ikke sine avgjørelser, derfor er det ikke mulig å avgjøre hvilket grunnlag lagretten bygde denne avgjørelsen på. Foreldrene ble frifunnet for straff, men ble dømt til å betale oppreisning til barna. Resultatet viser forøvrig, at det kreves mindre bevissikkerhet for å bli erstatningsansvarlig enn hva som kreves ved straffespørsmålet.

Riksadvokat Tor-Aksel Busch uttalte i sin kronikk i Aftenposten at det forelå oppmuntrende trekk ved rettstilstanden som talte i retning av bedre muligheter for å straffe passive medvirkningshandlinger.⁴⁸ En av sakene han siktet til var TOSLO-2009-148479.⁴⁹ Når foreldrene i ankeomgangen ble frifunnet, kan det dermed se ut som disse oppmuntrende trekkene er blitt moderert.

Riksadvokaten har senere, likevel tatt ut tiltale mot en mor for passiv medvirkning til drap på sønnen Christoffer.⁵⁰ Dette tyder på at Riksadvokaten fortsatt er optimistisk

⁴⁶ TOSLO-2009-148479

⁴⁷ LB-2010-30302

⁴⁸ Riksadvokaten:Aftenposten (2010)

⁴⁹ Østli (03.10.10)

⁵⁰ Riksadvokaten:Tiltale (2011)

med tanke på at det rettslige grunnlaget for medvirkning inneholder muligheter for å straffe foreldre som forholder seg passiv til mishandling av barn.

5.4 Christoffer-saken

Christoffers stefar ble i 2009 dømt til åtte års fengsel for å ha mishandlet den åtte år gamle gutten til døde.⁵¹ I domsbeskrivelsen står det at gutten ble funnet død i egen seng, med massive knusningsskader i hodet og sår og blåmerker over hele kroppen.

Som nevnt har Riksadvokaten nå også tatt ut tiltale mot Christoffers mor.⁵² Etter de rettsavgjørelser jeg har vist til ovenfor, er rettsstilstanden på området noe uklar, og hvert tilfelle må uansett vurderes konkret. Derfor er det vanskelig å si hva utfallet av denne tiltalen blir. Men saken vil bidra til å sette lys på problemstillingen passiv medvirkning i familieforhold. Saken vil formodentlig komme opp i Tønsberg tingrett i løpet av høsten.⁵³

5.5 TOSLO-2010-188517

En annen relevant sak er TOSLO-2010-188517 hvor en jente på 13 år ble tvangsgiftet av sine foreldre. Ektemannen tvang seg til sex og foreldrene ble straffansvarlig for ikke å ha grepet inn og forhindret overgrepene. Retten uttaler under tiltalens post IV og V at vilkårene for passiv medvirkning er oppfylt for foreldrene. Denne avgjørelsen viser at tingretten i denne saken mente at det rettslige grunnlaget ga en mulighet til å straffe foreldrene for passiv medvirkning. Det kan tale i retning for at rettspraksis aksepterer straff for passiv medvirkning ved vold i nære relasjoner. På den annen side er det naturlig å sammenholde resultatet i denne avgjørelsen med resultat i øvrige rettsavgjørelser om passiv medvirkning i familieforhold. I det store bilde ser vi da at det ikke er oppstilt en klar grense for hvor ansvaret for passiv medvirkning i nære relasjoner skal trekkes. Mangel på Høyesterettsavgjørelser på området forsterker inntrykket av at grensene for medvirkningsansvaret er uklare.

⁵¹ LA-2008-179127

⁵² Riksadvokaten:Tiltale (2011)

⁵³ Riksadvokaten:Tiltale (2011)

5.6 Alvdal-saken

Saksforholdet dreier seg om foreldre og andre omsorgspersoners omfattende seksuelle misbruk av barn. I Tingrettens avgjørelse ble foreldre og omsorgspersoner dømt for seksuelt misbruk og medvirkning til slik seksuelt misbruk ved å forholde seg passiv.⁵⁴ Dommen ble anket. Lagmannsretten var enig med Tingretten og fant på lik linje med Tingretten at foreldre og omsorgspersonene var skyldig i blant annet passiv medvirkning.⁵⁵ Det ble uttalt at de hadde ”medvirket til hverandres overgrep ved å være tilstede og ikke gripe inn og etter hvert fikk den passive tilstedeværelsen karakter av godkjennelse.”

Rettens avgjørelser i denne saken går derfor i samme retning som avgjørelsen i TOSLO-2010-188517. Det rettslige grunnlaget blir også i Alvdal-saken altså tolket slik at det hjemler straff for foreldre som forholder seg passiv til overgrep av barn. LE-2011-35643 og TOSLO-2010-188517 viser at det er en tendens i norsk underrettspraksis i retning straffansvar for passiv medvirkning i nære relasjoner. Sakenes alvorlighetsgrad er nok også en del av grunnen til at retten har valgt å strekke medvirkningsansvaret så lang som til å omfatte passiv medvirkning. Som sagt tidligere må man ved vurderingen av grensene til det passive medvirkningsansvaret, se hen til det store bilde av rettsavgjørelser. Setter man de saker jeg har nevnt i kapittel 5 i sammenheng, ser man som allerede nevnt, at grensene for det passive medvirkningsansvaret er uklar. Det fører til at selv om LE-2011-35643 og TOSLO-2010-188517 viser en tendens i retning ansvar for passiv medvirkning, er det ikke dermed sagt at det er denne løsning rettspraksis alltid vil komme til i framtiden. Dessuten må hver sak vurderes konkret. Det betyr at forskjellige nyanser i de forskjellige sakene kan gjøre at vurderingene for hver enkelt sak blir forskjellig.

⁵⁴ TOST-2010-153052

⁵⁵ LE-2011-35643

6 Riksadvokatens uttalelser

Riksadvokaten har i de siste årene kommet med en del uttalelser i forbindelse med medvirkningsansvaret. Jeg vil i dette kapitlet komme nærmere inn på noen av disse for å belyse hvordan Riksadvokaten ser på den foreliggende rettsstilstand med hensyn til ansvar for passiv medvirkning.

Riksadvokat Tor-Aksel Busch hevder at en mer aktiv bruk av medvirkningslæren er et viktig tiltak for å bekjempe dagens kriminalitet.⁵⁶ Statsadvokat Tor Henning Rustan Knudsen hos Riksadvokatembetet forteller at Riksadvokaten tolker hjemmelsgrunnlaget med hensyn til passiv medvirkning i nære relasjoner, på den måten at grunnlaget rommer muligheter for å straffe den passive forelder for medvirkning.⁵⁷ Så lenge det finnes tilstrekkelig hjemmel for å straffe foreldre for passiv medvirkning, vil det også være forsvarlig å foreta en mer aktiv bruk av medvirkningsstraffen på dette område, selv om det ikke har vært vanlig å straffe for passiv medvirkning i familievoldssaker tidligere. Som nevnt har Riksadvokaten i ”Christoffer-saken,” tatt ut tiltale mot moren for passiv medvirkning til drap på sin sønn, det viser at Riksadvokaten i praksis bruker medvirkningslæren på et område det ikke har vært vanlig å ta ut tiltale på tidligere.⁵⁸ Videre viser tiltalen at Riksadvokaten er så trygg på at det rettslige grunnlaget for passiv medvirkning i nære relasjoner faktisk rommer muligheter for å straffe den passive forelder for medvirkning, at han velger å ta ut tiltale på dette grunnlaget.

6.1 Hvilken påvirkningskraft har riksadvokatens uttalelser angående medvirkningsansvaret for domstolene?

Rettspraksis har avgjort at Riksadvokatens instruksjer ikke er avgjørende for domstolene.⁵⁹ Det innebærer altså at Riksadvokatens syn på hvordan medvirkningslæren tolkes ikke er avgjørende for retten. En eventuell utvikling av medvirkningslæren i domstolene vil skje på bakgrunn av at domstolene tolker rettsgrunnlaget *på samme måte* som Riksadvokaten. Det er derfor de *øvrige rettskilder* som foreligger som er

⁵⁶ Riksadvokaten:TfS (2010)

⁵⁷ Tor Henning R. Knudsen (2011), For hjemmelsgrunnlag se kapittel 4.2.

⁵⁸ Riksadvokaten:Tiltale (2011)

⁵⁹ Rt.1998.407

avgjørende for domstolenes forståelse av retten, ikke Riksadvokatens uttalelser. Om også domstolene, på lik linje med Riksadvokaten, i fremtiden vil komme frem til at hjemmelsgrunnlaget gir muligheter for å straffe den passive forelder for medvirkning gjenstår å se.

I neste punkt vil jeg drøfte et annet aspekt av påtalemyndighetenes påvirkningskraft.

6.1.1 Manglende påtale ved passiv medvirkning i familieforhold

Det kan spørres om en del av grunnen til at den passive part i forbindelse med vold i nære relasjoner ikke før har blitt stilt til ansvar, er at påtalemyndighetene tidligere ikke har påtalt slike forhold.

Statsadvokat Knudsen hos Riksadvokatembetet, forteller at Riksadvokatembetet i forbindelse med saker som omhandler passivitet med hensyn til vold i familien, har forsøkt å finne ut om det foreligger tilfeller der passiv medvirkning har blitt påtalt i tidligere tider.⁶⁰ De har ikke funnet avgjørelser som bekrefter dette, men Knudsen påpekte at det ikke betyr at det ikke tidligere er tatt ut tiltalte i slike saker. Mangel på avgjørelser kan ha sammenheng med at tilgangen til underrettspraksis ikke er fullstendig, slik at det er vanskelig å vite med sikkerhet om slike tilfeller har blitt brakt inn for retten tidligere.⁶¹ Videre er det nærliggende å tro at bevisvanskeligheter kan være en årsak til at få eller ingen slike tiltaler har blitt gjennomført tidligere.⁶² Det har ingen hensikt for påtalemyndighetene å tiltale den passive, der man vet at det er umulig å bevise skyld i forhold til passiv medvirkning til hovedgjerningen.

Av de eksempler fra norsk rettspraksis jeg viste til i kapittel 5, ser man at tross bevisvanskeligheter har det i de siste årene blitt tatt ut tiltale i saker der foreldre har forholdt seg passiv til vold og overgrep mot barn. Hvis de undersøkelser Riksadvokatembetet har gjort stemmer, er tiltaler i slike saker altså et nytt trekk i norsk rett.

⁶⁰ Tor Henning R. Knudsen (2011)

⁶¹ Tor Henning R. Knudsen (2011)

⁶² Tor Henning R. Knudsen (2011)

Bakgrunnen for en hyppigere praksis med hensyn til å tiltale passive foreldre, kan være at politiet har satt fokus på etterforskningsmetoder som gjør det enklere å fastslå at den passive part har utvist skyld. Videre kan samfunnets gradvis endrede syn på hva som ansees straffverdig gjøre at påtalemyndighetene nå ser det som mer naturlig at passivitet i forbindelse med vold mot eget barn blir påtalt. Større fokus på barns rettsbeskyttelse i politikken og samfunnet generelt, er med på å underbygge påstanden om at synet på hva som anses straffbart er endret gjennom de siste tiårene.⁶³

Er det nå slik at passivitet i familieforhold ikke har blitt påtalt i tidligere tider, er selvfølgelig dette en del av grunnen til at norske domstoler ikke har stilt noen til ansvar for å ha passivt medvirket til mishandling av barn. En del av prinsippet om domstolenes uavhengighet innebærer at retten kun skal avgjøre de spørsmål som blir brakt inn for den. Av den grunn kan ikke retten avgjøre hva som er gjeldende rett med hensyn til spørsmål som ikke blir påtalt. Derfor er det ikke selvsagt at mangel på en høyesterettsdom i retning av et klart passivitetsansvar i nære relasjoner, betyr at hjemmelsgrunnlaget ikke inneholder muligheter for et slikt ansvar. Grunnen kan rett og slett være at det ikke finnes saker som har behandlet denne problemstillingen.

7 Dansk rett

Jeg vil i kapittel 8 og 9 komme tilbake til dansk rett som eksempel på hvordan det er mulig å løse problemstillinger knyttet til spørsmål om passiv medvirkning i nære relasjoner. For å kunne gjøre det på en oversiktlig måte, vil jeg i dette kapitlet først se på dansk rettsstillings utgangspunkter med hensyn til ansvar for passiv medvirkning i familieforhold.

⁶³ Se kapittel 1.3.1, 1.3.2 og de forpliktelser som ligger i Menneskerettighetsloven og FNs Barnekonvensjon.

7.1 Utgangspunkter

Husabø hevder at norsk og dansk rett er nært beslektet når det kommer til lovhjemler for passiv medvirkning.⁶⁴ Det er på det rene at dansk rett har en lengre tradisjon for å straffe den passive medvirker enn hva man har i Norge.⁶⁵ Likevel er utgangspunktet i Danmark som i Norge at man ikke kan straffes for den blotte tilstedeværelse.⁶⁶ På den andre siden har dansk rett, på samme måte som norsk rett, unntak fra denne hovedregelen som likevel kan føre til ansvar for unnlatelser eller passivitet. Det er innholdet i disse unntakene jeg skal se nærmere på i det følgende.

7.2 Juridisk teori

Toftegaard Nielsen står for en grundig gjennomgang av det danske straffeansvaret for foreldre som ikke hindrer overgrep mot eget barn.⁶⁷ Temaet er også behandlet av andre danske forfattere som for eksempel; Langstedt, Waaben, Grothe Nielsen, Greve og Vestergaard.⁶⁸

Forfatterne hevder at det må finnes en særlig tilknytning mellom offer og den passive part for at det skal foreligge ansvar for passiv medvirkning.⁶⁹ Denne særlige tilknytning må i neste omgang føre til en handleplikt.⁷⁰ Videre oppstiller dansk juridisk teori et vilkår om at det må være mulig for den passive å hindre den vold som forekommer.⁷¹ Når det kommer til spørsmål om vilkår om konkludent samtykke, kan jeg ikke se at danske juridiske forfattere oppstiller et konsekvent krav om at konkludent samtykke må foreligge ved ansvar for passiv medvirkning, men Toftegaard Nielsen nevner at Høyesterett anfører at moderne passivitet må betraktes som "accept."⁷² Videre sier

⁶⁴ Husabø (1999) s188

⁶⁵ Eks U.1938.964.Ø, U.1975.1098.V

⁶⁶ Langsted (2007) s161,162 og U.1996.1380

⁶⁷ Toftegaard Nielsen (2008), Toftegaard Nielsen (2002)

⁶⁸ Langstedt (2007), Waaben (1993), Grothe Nielsen (2001) Greve (1999), Greve og Vestergaard (2002)

⁶⁹ Toftegaard Nielsen (2002) s200, Greve s 94

⁷⁰ Toftegaard Nielsen (2002) s203, Langstedt (2007) s 164, Greve (1999) s94 flg.

⁷¹ Toftegaard Nielsen (2002) s 202, Waaben (1993) s213,jf. s 59

⁷² Toftegaard Nielsen (2002) s604.

Grothe Nielsen at rent ”passiv viten kan af gjerningsmannen oppfattes som accept og dermed øge viljen til at gjennomføre forholdet.”⁷³

Norske juridiske forfatteres krav når det kommer til ansvar for passiv medvirkning, er på mange måter sammenfallende med de krav som oppstilles i dansk juridisk teori.⁷⁴ Derfor kan det i enkelte tilfeller være naturlig å se på dansk retts løsning med hensyn til spørsmål om passiv medvirkning der norske rettskilder strekker til kort.⁷⁵

7.3 Lovhjemler

Forældreansvarsloven § 2 stk 2, hjemler en plikt for foreldre til å hindre at barnet blir utsatt for fysisk vold og annen krenkende adferd.

Den danske straffeloven § 23 første ledd, første punktum har en generell medvirkningshjemmel. Ethvert straffebud i loven omfatter derfor også den som ved ”tilskyndelse, råd eller dåd” har medvirket til hovedhandlingen. En fast dansk rettspraksis viser at medvirkningstillegget på visse vilkår også omfatter passivitet.⁷⁶ Videre finner vi straffesanksjonering for vold og overgrep på forskjellige steder i dansk straffelov. Jeg nevner de viktigste hjemlene for å belyse at de verdier dansk rett finner straffverdig ligger nært opp til de verdier som er straffverdig i norsk rett.

Straffeloven § 244 omhandler legemsskade: ”Den som øver vold mod... en andens legeme...” og § 245 om legemsangrep: ”Den som udøver et legemsangreb af særlig rå, brutal eller farlig karakter...”

Straffelovens § 210 og § 222 til § 225 dekker seksuelle overgrep. § 237 hjemler ”manddrap,” § 250 hjemler et forbud mot å hensette noen i hjelpeløs tilstand.

⁷³ Grothe Nielsen (2001) s55,56

⁷⁴ Se kapittel 8 og 9

⁷⁵ Se kapittel 8 og 9

⁷⁶ Eks: U 1998.545 Ø, U 1975.1098 V

Videre har Danmark en bestemmelse i straffeloven § 213 om ”vanrøgt” som ligger nært opp til vår straffelovs § 219.⁷⁷

7.4 Rettspraksis

I det følgende viser jeg til et knippe danske dommer for å vise at der vilkårene for passiv medvirkning er oppfylt, fører en fast og klar dansk rettspraksis til at det kan oppstilles ansvar for passiv medvirkning i nære relasjoner. Dette er forskjellig fra norsk rett som mangler en slik fast og klar praksis på området for passiv medvirkning i nære relasjoner. Dansk rettspraksis og teori er sammenfallende med hensyn til hvilke vilkår som stilles ved slikt ansvar.

U.1998.545H. En mor ble dømt for passiv medvirkning for ikke å ha hindret sin samboer fra å utsette hennes barn for vold, og for ikke å ha skaffet nødvendig legehjelp. I Høyesteretts bemerkninger uttales det at foreldreansvaret innebærer en omsorgsplikt til å beskytte barnet etter beste evne. Retten påpekte at slik beskyttelse kunne gis ved at moren og barna flyttet bort fra samboeren, tilbake til en gammel leilighet.

U.1975.1098V. En lege og en sykepleierske ble i denne saken straffet for mishandling og ”vanrøgt” av adoptivbarna sine. I tillegg ble begge funnet skyldig i å ha unnlat å gi barna tilstrekkelig legehjelp ved flere anledninger. Dommen gir uttrykk for et omsorgsansvar og derav en handleplikt.

U.2000.1085 H. Her ble en mor ble dømt til 6 måneders ubetinget fengsel for å ha vært vitne til og latt passere at samboeren forgrep seg seksuelt på deres felles barn. Også denne dommen gir uttrykk for at omsorgsansvaret fører til handleplikt.

7.5 Betydningen av dansk rett med hensyn til kartlegging av den norske retten

Etter hva jeg nå har eksemplifisert vil jeg gi Husabø rett i at norsk og dansk rett er nært beslektet på området med hensyn til medvirkning.⁷⁸ Forskjellen ligger som nevnt, i at

⁷⁷ Ot.prop 113 (04-05) pkt. 4.2

dansk rettspraksis helt siden 1938 har straffet den passive medvirker og at dette har ført med seg en fast og klar praksis, noe vi mangler i Norge.⁷⁹ På den andre siden kan det argumenteres for at også norsk rettspraksis er på veg mot en rettsstilling som klarere ansvarlig gjør den passiv medvirker.⁸⁰ Men på tross av at de grunnleggende reglene i dansk og norsk rett er like, gjør den ulike praktiseringen av dem at det ikke i alle sammenhenger er naturlig å slutte at den danske løsning også er den selvfølgelige løsning i norsk rettspraksis. Det momentet gjør seg også gjeldende selv om også norsk rett går i retning av et klarere ansvar for passiv medvirkning.

I de følgende kapitler vil jeg i enkelte tilfeller som nevnt, bruke dansk rett som eksempel på hvordan et annet rettssystem har utnyttet mulighetene som ligger i det rettslige grunnlaget. Det er forsvarlig på grunn av likhetene i norsk og dansk rettsgrunnlag angående passiv medvirkning.

⁷⁸ Jf. Husabø (1999) s188

⁷⁹ U.1938.964.Ø

⁸⁰ Se kapittel 5 og 6.

8 Hvilke objektive vilkår kreves oppfylt med hensyn til ansvar for passiv medvirkning?

Det er på det rene at de tre alminnelige objektive straffbarhetsvilkår må foreligge også ved ansvar for passiv medvirkning. Det betyr at det må foreligge lovhjemmel i tillegg til at gjerningsmannen må være tilregnelig og det må ikke foreligge straffrihetsgrunner.

I forhold til lovkravet viser jeg til kapittel 4.2, der jeg gjennomgår en del relevante hjemler som oppstiller ansvar for medvirkning.

Jeg vil ikke gå nærmere inn på spørsmålet om tilregnelighet. Om en passiv forelder er tilregnelig eller ikke, må bero blant annet på en rettspsykiatrisk vurdering. En slik vurdering er utenfor temaet i denne oppgaven, derfor lar jeg det være med å nevne at vilkåret om tilregnelighet må være oppfylt.

Jeg vil drøfte spørsmålet om nødrett som straffrihetsgrunn under kapittel 8.3.3.2.1.

Videre i kapittel 8 vil jeg sammenholde lovhjemler, rettspraksis og andre relevante rettskilder på området for passiv medvirkning. Hensikten er å forsøke å kartlegge hvilke muligheter og hvilke begrensninger i forhold til ansvar for passiv medvirkning som ligger i de forskjellige rettslige grunnlagene når vi ser dem i sammenheng.

8.1 Er det et vilkår om årsakssammenheng mellom den passive handling og hovedhandlingen?

Det er noe kunstig å hevde at unnlatelser er direkte årsak til en følge, på den annen side er det opplagt at det og forhode seg passiv i noen tilfeller kan føre konsekvenser med seg.

Andenæs hevder at forutsetningen for at en unnlatelse skal betraktes som en årsak til resultatet er at det var mulig for den unnlatende å avverge resultatet.⁸¹ Etter denne læren blir vurderingen derfor om det var mulig å hindre resultatet fra å forekomme.

Nygaard snakker om en hindringssammenheng i stedet for årsakssammenheng mellom den alternative aktive handling og faktisk virkende årsaksfaktor.⁸² Husabø slutter seg til Nygaards begrep hindringssammenheng og anser begrepet som passende også ved passiv medvirkning.⁸³ Hindringssammenheng kan i forhold til passivitet være et bedre begrep enn årsakssammenheng, fordi det er snakk om en forventning om å *hindre eller motvirke* hovedhandlingen fra å forekomme.⁸⁴ Disse synspunktene stemmer overens med Andenæs sin teori om unnlatelse som jeg nevnte i avsnittet over, selv om han ikke bruker begrepet hindringssammenheng.

Andenæs vil ikke ved unnlatelse i overordnede /underordnede forhold, stille krav om at det i vurderingen av om det foreligger årsakssammenheng må bevises at unnlatelsen *med sikkerhet* har ført til hovedmannens handling.⁸⁵ Det vil si at årsakskravet ikke er strengt. Etter som det er vanskelig å bevise med sikkerhet at en unnlatelse er direkte årsak til hovedhandlingen vil et vidt årsakskrav gjøre bevisvurderingen mindre komplisert.

⁸¹ Andenæs (2004) s138

⁸² Nygaard (2000) s318 flg.

⁸³ Husabø (1999) s181

⁸⁴ Husabø (1999) s184

⁸⁵ Andenæs (1942) s308

Medvirkningshandlingen må, etter det jeg har kommet frem til her, stå i en hindringssammenheng med hovedhandlingen. Hvis vi forholder oss til Andenæs sitt vide årsaksbegrep kreves det ikke med sikkerhet at passiviteten har styrket hovedmannens forsett. Derfor er det *muligheten* for motvirkning som er avgjørende.⁸⁶ Dette innebærer at der den alternative handlingen *kunne ha motvirket* hovedhandlingen fra å forekomme, foreligger tilstrekkelig hindringssammenheng.⁸⁷

Som et eksempel kan vi se hen til ”Christoffer-saken.” Riksadvokaten har som nevnt, tatt ut tiltale mot moren i denne saken. Tiltalen dreier seg om ansvar for passiv medvirkning. Vilkåret om årsakssammenheng/ hindringssammenheng i hennes situasjon vil, etter det jeg har kommet frem til i drøftelsen over, være oppfylt hvis retten konstaterer at hennes passivitet har *hindret en mulighet* for å motvirke at gutten ble drept.

I Alvdal-sakens lagmannsretts dom ble det uttalt om morens rolle at ”hun medvirket forsettlig ved ikke å gripe inn.”⁸⁸ Retten konstaterer at gjennom hennes passivitet har hun sørget for at overgrepene kunne fortsette. Hun regnes altså som en del av årsaksrekken for det straffbare forhold uten at retten direkte stiller spørsmål om årsakssammenheng. En alternativ handling fra moren kunne ha hindret overgrepene fra å finne sted, og med det foreligger en hindringssammenheng. Retten stiller ikke noe krav om bevis til at unnlatelsen med sikkerhet har ført til hovedhandlingen, men i tråd med Andenæs sitt vide årsakskrav er ikke det nødvendig.

På bakgrunn av drøftelsen over har jeg kommet frem til at det må foreligge årsakssammenheng / hindringssammenheng mellom medvirkningshandlingen og hovedhandlingen for at ansvar for passiv medvirkning skal kunne foreligge. Foreligger en slik sammenheng gir det rettslige grunnlaget en mulighet for å stille den passive forelder til ansvar for medvirkning. Mangler en slik sammenheng, utgjør det rettslige grunnlaget en begrensning og det vil ikke være mulig å stille den passive til ansvar. De

⁸⁶ Husabø (1999) s184

⁸⁷ Husabø (1999) s183

⁸⁸ LE-2011-35643

øvrige vilkår for passiv medvirkning må også være tilfredsstillende for at et ansvar skal kunne inntre.⁸⁹

8.2 Er det et vilkår om tilknytning ved passiv medvirkning?

I sin doktoravhandling om straffbar unnlattelse drøfter Andenæs ansvaret overordnede har i forhold til det å opptre passivt med hensyn til underordnede handlinger.⁹⁰ Han mener at i læren om straffbar unnlattelse er det sentralt at det foreligger en form for tilknytning. For at passivitet skal kunne likestilles med en aktiv medvirkningshandling og således åpne muligheten for ansvar, ”må det foreligge en særlig forbindelse mellom den unnlattende og den interessekrenkelse straffebudet retter seg mot.”⁹¹ Husabø er også enig i at det må foreligge en slik særlig tilknytning.⁹²

Tingretten i Alvdal-saken siterer Matningsdal når det kommer til spørsmål om passiv medvirkning.⁹³ Matningsdal skriver: ”For å unngå at ansvaret blir for omfattende, må den passive ha en særlig tilknytning til det aktuelle saksforholdet. Vedkommende må på et eller annet grunnlag ha en særlig plikt til å forhindre overtredelsen.”⁹⁴

Gjennom et vilkår om særlig tilknytning kan man altså unngå et for vidtgående passivitetsansvar. Dette er viktig etter som passivitet som hovedregel ikke er tilstrekkelig for medvirkningsansvar.⁹⁵ På den andre siden kan det argumenteres for at det er viktig for et effektivt rettssystem at kravet om særlig tilknytning ikke blir for strengt slik at det er mulig å stille den passive til ansvar hvis straffverdigheten av passiviteten er høy nok.

Etter dette finner jeg at det rettslige grunnlaget oppstiller et krav om tilknytning. Der tilknytning foreligger gis en mulighet for å stille den passive til ansvar hvis de øvrige

⁸⁹ Se kapittel 8 og 9.

⁹⁰ Andenæs (1942)

⁹¹ Andenæs(1942) s250.

⁹² Husabø (1999) s186

⁹³ Matningsdal (2008)

⁹⁴ Matningsdal (2008) s368

⁹⁵ Matningsdal (2008) s367

vilkår for medvirkning foreligger. Finnes det ikke en tilknytning, utgjør det rettslige grunnlaget en begrensning, og man kan ikke stille den passive til ansvar.

8.2.1 Utgjør omsorgsansvar tilstrekkelig tilknytning mellom den passive forelder og barnet?

Som nevnt i kapittel 4.2.2.3 hjemler barneloven § 30 et omsorgsansvar for foreldre.

Retten i Alvdal-saken uttalte at ”både *N02 i egenskap av mor* og *N01 som stefar* hadde en klar handleplikt.”⁹⁶ Dette viser at det foreligger en særlig tilknytning mellom de to omsorgspersonene og barna i egenskap av nettopp voksenpersonenes omsorgsansvar. Dommen gir uttrykk for at omsorgsansvaret strekker seg lang og at det innebærer en handleplikt. Denne avgjørelsen peker derfor i retning av at omsorgsansvaret utgjør tilstrekkelig tilknytning.

I TOSLO-2010-188517 bemerket retten at far og mor hadde et omsorgsansvar for sin datter. Men foreldrene hadde ikke oppfylt de krav til handleplikt som stilles i forbindelse med et slikt omsorgsansvar.⁹⁷ Omsorgsansvaret utgjorde i denne saken den særlige tilknytningen.

Videre nevner retten i LG-2001-1560, under flertallets begrunnelse at ”begge de tiltalte [foreldrene] hadde selvstendig omsorgsansvar for barnet.” Og som følge av omsorgsansvaret hadde begge en særlig plikt til å gripe inn og forhindre den andres vold. Tilknytningskravet er med dette oppfylt.

Dette viser at rettspraksis godtar omsorgsansvaret som en slik særlig tilknytning som Andenæs oppstiller i sin teori.⁹⁸

På bakgrunn av de rettskilder jeg har nevnt ovenfor, finner jeg det ikke tvilsomt at omsorgsansvaret utgjør en særlig tilknytning. Omsorgsansvaret fører derfor med seg en

⁹⁶ Le-2011-35643 pkt 3.

⁹⁷ Se kapittel 8.3

⁹⁸ Andenæs (1942) s250

mulighet for å stille den passive til ansvar. Mangler et omsorgsansvar er dette en begrensning i forhold til ansvar for passiv medvirkning.

8.3 Er det et vilkår om handleplikt ved passiv medvirkning?

Utgangspunktet i norsk rett er at det ikke er straffbart og forhøde seg passiv.⁹⁹ Men som nevnt over, finnes unntak der det er naturlig å oppstille handleplikt.¹⁰⁰

Husabø hevder at det må foreligge en *handleplikt* hvis det skal stilles ansvar for passiv medvirkning.¹⁰¹ Andenæs mener at der det foreligger en *spesiell plikt* til å avverge forbrytelsen, kan det i noen tilfeller tross passivitet, oppstilles ansvar for unnlatelser.¹⁰²

I Alvdal-saken gir retten uttrykk for at det foreligger en slik spesiell handleplikt. ”Både N02 i egenskap av mor og N01 som stefar hadde en klar *handleplikt*.”¹⁰³

I LG-2001-1560 nevner retten at unnlatelse av å gripe inn kan sees på som medvirkning der det foreligger en særlig plikt for å hindre en straffbar handling. Dette er i tråd med Andenæs sitt syn.¹⁰⁴

Videre stilles det krav om handleplikt i samtlige andre rettsavgjørelser jeg har kommet over på området for passiv medvirkning i nære relasjoner.¹⁰⁵ Derfor er det ikke tvilsomt at det i norsk rett må oppstilles vilkår om en handleplikt for at ansvar for passiv medvirkning skal kunne foreligge. Altså muliggjør det rettslige grunnlaget å stille den passive til ansvar ved forsømmelse av handleplikten. Ansvar forutsetter at de øvrige vilkår for passiv medvirkning er til stede. I de tilfeller der handleplikt ikke foreligger, utgjør det rettslige grunnlaget en begrensning og man kan derfor ikke stille den passive til ansvar.

⁹⁹ Andenæs (1942) s434 III, Andenæs (1997) s300

¹⁰⁰ Andenæs (1942) s434 III

¹⁰¹ Husabø (1999) s175 flg.

¹⁰² Andenæs (1997) s 131.

¹⁰³ LE-2011-35643 pkt 3.

¹⁰⁴ Andenæs (1997) s300.

¹⁰⁵ LG-2001-1560, TOSLO-2010-188517, LE-2011-35643

8.3.1 Bør retten presisere den alternative handlingen i rettsavgjørelsen?

Det er sparsomt med eksempler på hvordan rettspraksis mener at en alternativ aktiv handling nøyaktig burde ha forløpt. Det er naturlig etter som det er vanskelig å stille opp et nøyaktig hypotetisk hendelsesforløp. På den andre siden uttrykker retten ofte at det forelå en generell mulighet til å forhindre mishandling, for eksempel ved å ikke gripe inn å forhindre overgrep.¹⁰⁶ Men retten gir ikke nærmere anvisning på hvilken måte denne forhindringen burde skje.

En klarere presisering av hva som konkret forventes av den alternative handling, kan være med på å trygge rettssikkerheten.¹⁰⁷ Kravet om at tiltalte har rett på å få vite hvilke handlinger han faktisk er tiltalt og eventuelt dømt for, er godt forankret både i Straffeprosessloven og i den Europeiske Menneskerettighets Konvensjonen (EMK).¹⁰⁸ Det kan hevdes at det er naturlig at den som er tiltalt for passive handlinger også får vite hvilke handlinger han burde ha foretatt seg, slik at den tiltalte får størst mulig klarhet i hvorfor den passive handlingen fyller kravet til straffbarhet.

Dansk rettspraksis har i en del tilfeller gitt konkrete eksempler på det alternative handlingsforløpet. Et eksempel er U.1998.545.H, hvor det nevnes at moren hadde mulighet til å hindre de fortsatte overgrepene ved å flytte tilbake til sin gamle leilighet sammen med barna.

Husabø hevder at en manglende presisering av den alternative handlingen er en trussel mot prinsippet om at like tilfeller skal behandles likt ettersom det er vanskelig å ”fungere som rettesnor” for lignende tilfeller, når det ikke er klart hvilke handlinger som kreves.¹⁰⁹ Jeg kan si meg enig i den prinsipielle siden av Husabøs syn på saken. På den andre siden ser jeg de praktiske vanskeligheter i å skulle oppstille og ha en formening om akkurat hva som burde ha skjedd. Det er vanskelig å fastsette et

¹⁰⁶ Eksempelvis Tolso-2009-148479, Le-2011-35643 (3), Tolso-2010-188517 IV,V.

¹⁰⁷ Husabø (1999) s197.

¹⁰⁸ Straffeprosessloven § 252 jf § 38, Menneskerettighetsloven § 2, jf EMK Art. 6.

¹⁰⁹ Husabø (1999) s197

hypotetisk hendelsesforløp. Derfor kan det argumenteres for at det er tilstrekkelig at retten konstaterer at det på en eller annen måte burde ha vært foretatt en avvergende handling. Med en slik løsning unngår man feilvurderinger i forhold til om den ønskede alternative handlingen faktisk ville ha gjort det mulig å hindre hovedhandlingen eller ikke. Løsningen gjør også vurderingen retts teknisk enklere.

Ved et usikkert hendelsesforløp er det, som sagt rom for feilvurderinger. Derfor kan det i forhold til prinsippet om at like tilfeller skal behandles likt, være forsvarlig å ikke låse praksis fast i et mønster med hypotetiske hendelsesforløp. Slik kan man også få et større spillerom i de konkrete sakene. Under drøftelsen om årsakssammenheng kom jeg frem til at det var tilstrekkelig at det fantes en *mulighet* til å motvirke hovedhandlingen. Når det ikke stilles strengere krav til konkretisering med hensyn til årsakssammenheng, kan det være forsvarlig å hevde at det heller ikke er nødvendig med ytterligere konkretisering med hensyn til det alternative hendelsesforløp. En slik løsning gjør at ingen av vilkårene fremstår som uforholdsmessig strenge i forhold til det andre, det vil således bli en bedre innbyrdes sammenheng mellom vilkårene om årsakssammenheng og presisering av den alternative handling.

Etter denne drøftelsen mener jeg at krav til konkretisering vil komplisere rettens vurdering av forholdet og at de fordeler en konkretisering gir, ikke veier opp for ulempene. Jeg finner altså ikke at det bør stilles noe krav om konkretisering av den alternative handling.

8.3.2 Kan det oppstilles handleplikt for andre enn foreldre?

Som nevnt tidligere i kapittel 8, er handleplikten basert på en særlig tilknytning grunnet i et omsorgsansvar. Et interessant spørsmål er om handleplikten strekker seg ut over ansvar bare for biologiske foreldre, til også å omfatte for eksempel steforeldre.

Lagmannsretten i Alv dal-saken uttalte at også stefar hadde plikt til å gripe inn.¹¹⁰

Retten mente således at også personer uten biologisk tilknytning til barnet har et ansvar

¹¹⁰ Le-2011-35643 punkt 3

for å hindre vold og overgrep. Sakens grove karakter kan være noe av grunnen til at ansvaret ble trukket så langt som til også å omfatte stefar.

Det kan hevdes at ansvar for stefar uansett er en naturlig løsning etter som et omsorgsansvar, heller ikke i andre henseender, krever biologisk tilknytning. Straffelovens § 219 nevner straff for vold mot ”noen i sin omsorg.” Dette vilkåret innebærer også ansvar for vold mot personer uten biologisk tilknytning men som står under gjerningsmannens omsorg, slik som for eksempel adoptivbarn, eller stebarn.

I Alvdal-saken påpekte tingretten at ”ofte var det også andre barn og voksne til stede” ved overgrepene.¹¹¹ På tross av at andre voksne er til stede ved overgrepene er det bare omsorgspersonene til de misbrukte barna som stilles til ansvar for passiv medvirkning. Her ser vi konsekvensene av det rettslige grunnlagets begrensing, med hensyn til at det må foreligge en særlig tilknytning mellom medvirker og den interessekrenkelse som skjer. Når de andre voksne mangler en slik tilknytning, kan de ikke bli ansvarlig for passiv medvirkning.

Grensedragningen angående hvilke omsorgspersoner som tilfredsstiller kriteriene for en slik særlig tilknytning kan fremstå som noe uklar. Hva med personer som ikke bor i barnets husstand fast, men som ellers har nær tilknytning til barnet?

En dansk underrettsavgjørelse, TfK.2009.553 stiller en mormor til ansvar for å ha overværet vold og forholdt seg passiv til sin datters mishandling av sitt barnebarn. Mormoren delte ikke husstand med barnet, men ble allikevel ansett å ha en slik tilknytning til barnet som gjorde at hun kunne stilles til ansvar for passiv medvirkning. De øvrige vilkår for passiv medvirkning var også til stede, og mormoren ble således holdt ansvarlig for passiviteten.

Om norsk rettspraksis vil strekke den særlige tilknytningen så langt som det er gjort i denne danske underrettsdommen gjenstår å se. Det kan nevnes at det kun er mor til det drepte barnet i ”Christoffer-saken,” som er tiltalt for passiv medvirkning. Mormor til

¹¹¹ TNOST-2010-153052

Christoffer har i etterkant av drapet vært fremme i mediene en rekke ganger og fortalt om sitt nære forhold til gutten.¹¹² Riksadvokaten har ikke tatt ut tiltale mot henne eller noen andre tillitspersoner i Christoffers liv som for eksempel lærere eller leger som hadde nær kontakt med gutten. Det kan selvfølgelig være mange grunner til at slik tiltale ikke er tatt ut, blant annet at de øvrige vilkår for passiv medvirkning ikke er tilstede for disse personene. Men det kan også være at handleplikten ikke strekker seg så langt som til å omfatte personer utenfor husstanden. Jeg nevner problemstillingen for å belyse at grensen for hvem som anses å ha en særlig plikt forankret i et omsorgsansvar ikke er klar.

8.3.3 Er det et vilkår om at handleplikten må være mulig og rimelig?

Andenæs oppstiller et vilkår om at det i den konkrete situasjonen må være *rimelig* å forvente handling for at medvirkningsansvar for unnlatelser kan inntre.¹¹³ På grunnlag av omsorgsplikten kan man si at det generelt sett forventes at foreldre ikke forholder seg passiv til overgrep mot egne barn.¹¹⁴

Straffeloven § 387 retter seg mot unnlatelse av å gripe inn der liv står på spill. Bestemmelsen har en uttrykkelig reservasjon for tilfeller der det er knyttet særlige farer, vansker eller kostnader ved å gripe inn. En tilsvarende reservasjon finner vi i straffelovens § 139. Man kan derfor spørre om det også foreligger en slik reservasjon for handleplikten i tilknytning til omsorgsvaret.

Husabø mener at handleplikten må være *mulig* å gjennomføre.¹¹⁵

I dommen TOSLO-2010-188517 uttaler retten om foreldrenes handleplikt at ”hver av dem hadde både tid, mulighet og foranledning til å hindre de straffbare handlingene som pågikk over et meget langt tidsrom.”

¹¹² Eks: Wiese (2009)

¹¹³ Andenæs (1942) s460

¹¹⁴ TOSLO-2010-188517, LG-2001-1560 og Straffeloven § 139

¹¹⁵ Husabø (1999) s198

I Alvdal-saken ble det forventet at foreldrene skulle ha grepet inn og forhindre overgrepene. Dette hadde de gode muligheter til etter som de var til stede ved overgrepene og således kunne gripe inn. Jeg presiserer at en ren tilstedeværelse ikke er nok til å bli ansvarlig for passiv medvirkning, de andre vilkårene for passiv medvirkning må også være oppfylt.

Husabø skriver videre at selv om den alternative handlingen var mulig, kan særlige forhold gjøre det *urimelig* å kreve den gjennomført. Det gjelder først og fremst der handlingen kan medføre fare for liv og helse for den som griper inn.¹¹⁶

Jeg vil i det følgende gå nærmere inn på grensedragningen angående hva som ansees mulig og rimelig.

8.3.3.1 Grensedragningen på generell basis; når er det mulig og rimelig å kreve aktiv handling?

Husabø nevner at det i enkelte tilfeller synes som om Høyesterett har krevd at tiltalte skal gå særlig langt i å utsette seg selv for fare.

Et eksempel er Andrawes-saken.¹¹⁷ Her ble en med kaprer ble dømt til medvirkning til drap på grunn av at hun ikke hadde forøkt å forhindre drapet. Andenæs har kritisert avgjørelsen for å være for vidtgående og Toftegaard Nielsen hevder at det neppe var mulig for med kapreren å forhindre drapet.¹¹⁸ Det kan derfor påstås at det ikke er rimelig at tiltalte ble kjent skyldig i passiv medvirkning for drap.

På den andre siden hevder Husabø at retten trakk ansvaret så langt fordi den som med forsett går inn i farlige situasjoner, også vil pådra seg et ansvar for en videre handlingsadgang.¹¹⁹ Retten uttalte i Andrawes-saken at straffverdigheten av å begi seg

¹¹⁶ Husabø (1999) s198

¹¹⁷ Rt-1995-1228

¹¹⁸ Andenæs (1997) s298, Toftegaard Nielsen (2002) s601

¹¹⁹ Husabø (1999) s195

ut på ”kaping av en slik karakter” gjør det rimelig å oppstille et krav om handling, ”med mindre det foreligger spesielle omstendigheter som peker i motsatt retning.”¹²⁰

Husabø og rettens synspunkter om hva som er rimelig, får støtte i Rt-2010-1630. Der heter det i avsnitt 26 at: ”For handlingar som deltakarar har vore samen om å planleggje og utføre, vil det såleis vere ei plikt til inngriping for ein deltakar der ein annan deltakar går lenger enn det som opphavleg vart omfatta av forsettet. Ein slik deltakar kan ikkje vere passiv til at ein gjerningsperson går lenger enn det dei først hadde tenkt seg, men må då gjere noko for å avbryte handlinga eller utvidinga for å unngå å bli ansvarleg for den fullt ut.” Her ser vi at det i en slik situasjon ikke ses på som rimelig at medvirkeren forholder seg passiv. Jeg kommer tilbake til spørsmål rundt forsettsvurderingen i Rt.2010.1630 i kapittel 9.2.3.1.

Poenget med å bruke de to rettsavgjørelsene som eksempler i forbindelse med hva som anses mulig og rimelig, er å vise at rettspraksis utenfor familieforhold oppstiller en vid grense ved ansvar for passivitet i forhold til disse spørsmål. I det følgende vil jeg se på om det også kan oppstilles vide grenser angående hva som er mulig og rimelig ved passivitet i nære relasjoner.

8.3.3.2 Grensedragningen angående hva som er mulig og rimelig i nære relasjoner

Med bakgrunn i det sterke omsorgsansvaret jeg har redegjort for tidligere i drøftelsen er det grunn til å forvente at foreldre strekker seg langt for å forsøke å hindre overgrep mot barn. Det at det i utgangspunktet foreligger et omsorgsansvar, gjør det rimelig å oppstille krav om handling med mindre andre spesielle omstendigheter foreligger. Straffverdigheten av å unnlate å handle der det foreligger et omsorgsansvar er minst like høy som straffverdigheten av å unnlate å handle der det i utgangspunktet foreligger et forsett om å medvirke til mindre deler av forbrytelsen, slik situasjonen var for de to eksemplene nevnt i 8.3.3.1. Derfor mener jeg det er naturlig å oppstille like vide grenser

¹²⁰ Rt.1995.1228

for når det er mulig og rimelig å forvente handleplikt i nære relasjoner, som rettspraksis har gjort i saker utenfor familieforhold.

Sett fra den andre siden kan det være lett å føle sympati med den passive forelder, fordi en mulig grunn til at forelderen har forholdt seg passiv kan være at han eller hun rett og slett ikke har turt å gripe inn. Problemet er at det er barnet som må ta konsekvensene av forelderens unnlatelse. Det taler i retning av vide grenser for når det anses mulig og rimelig å gripe inn ved vold mot barn.

I en dansk dom U.1998.545.H, uttalte rettsformannen at ektefellen hadde plikt til å gripe inn forutsatt at dette kunne skje ”uten selv at blive utsat for særlig fare.” Retten la vekt på at kvinnen etter at hun var blitt klar over at ektemannen utøvde vold mot barna ”hadde mulighet for at hindre de fortsatte voldsutbrudd.”

Spørsmålet om fare kan føre til straffrihet for den passive forelder har ikke vært drøftet i norsk rettspraksis. Det betyr at det ikke er klart hvor grensen skal trekkes. Men ser man på de momenter jeg har vist til i kapittel 8.3.3 og frem til nå, for eksempel det strenge omsorgsansvaret og den høye straffverdigheten ved å unnlate å handle, er det mye som taler for at det skal stor fare til for at den passive forelder fritas for straff for å ha unnlatt å hjelpe barnet ut av mishandling. Men hvis det først foreligger stor fare, kan det være urimelig å kreve handling fra den passive forelder.

8.3.3.2.1 Forholdet til nødrett

Det kan argumenteres for at en reservasjon for handleplikt der det foreligger særlig fare kan hjemles i straffelovens nødrettsparagraf, § 47. § 47 sitt vilkår om å redde ”nogens person” kan tolkes slik at den passive er denne ”nogen person.” Det betyr at hvis en aktiv handling fra den passive, fremkaller en alvorlig fare for den passive, kan nødrett unndra denne fra straff. Jeg mener at de samme grunner for hva som anses rimelig og mulig som jeg kom frem til under kapittel 8.3.3, må gjelde i forhold til spørsmål om nødrett. Det betyr at straffverdigheten av å unnlate å handle ved vold mot barn er like stor ved nødrett som ved mulighet og rimelighetsvurderingen. Det fører til at det også må foreligge stor fare for at forholdsmessighetsvurderingen ”særdeles betydelig” i § 47

blir oppfylt. Og således skal det mye til, også i forhold til nødrettsparagrafen, før passive foreldre bli fritatt for straff.

8.4 Konkludent passivitet som vilkår

Andenæs stiller også krav om konkludent passivitet for tilfeller av passiv medvirkning.¹²¹ Jeg forstår uttrykket konkludent passivitet slik at man ved passivitet gir uttrykk for aksept av en annens handling, altså et samtykke.

I følge Andenæs er ikke konkludent passivitet et tilstrekkelig vilkår for passiv medvirkning.¹²² Husabø gir uttrykk for at konkludent passivitet heller ikke er et nødvendig vilkår, for å straffe for passiv medvirkning.¹²³ Husabø mener dette bekreftes av Andenæs som gir flere eksempler på passivt medvirkningsansvar uten at det er snakk om konkludent passivitet.¹²⁴ Det er spesielt der det alt foreligger en handleplikt at det ikke er nødvendig med et konkludent samtykke.¹²⁵ Det kan således hevdes at handleplikten gjør vilkåret om konkludent passivitet overflødig.

I TOSLO-2009-148479 sier retten i sin klarlegging av gjeldende rett at ”passiviteten kan medføre medvirkningsansvar *både* der denne kan oppfattes som et samtykke til en handling som er begått, samt der det foreligger en forutgående farevoldende handling.”

Selv om den nevnte dommen ikke er rettskraftig, velger jeg likevel å vise til uttalelsene fordi jeg mener retten ved bruken av ordet ”både” fint belyser at det kan åpnes for medvirkningsansvar ved både konkludent passivitet og ved handlingsplikt, uten at begge situasjonene nødvendigvis må være tilstede samtidig. En slik forståelse vil være i samsvar med Husabøs syn på saken.

¹²¹ Andenæs (1942) S308

¹²² Andenæs (1942) s434

¹²³ Husabø (1999) s179

¹²⁴ Husabø (1999) s179, Andenæs (1942) s284-285, s288-289

¹²⁵ Husabø (1999) s179, Andenæs (1942) s284-285, s288-289

Et annet eksempel er avgjørelsene i Alvdaal-saken: Lagmannsretten i saken slutter seg til den rettsforståelse som Tingretten legger til grunn, derfor fungerer uttalelsene i tingretten som et fundament for Lagmannsrettens rettskraftige avgjørelse.¹²⁶

I Tingretten viser dommerne til gjeldende rett uten å nevne konkludent samtykke som vilkår for passiv medvirkning. Det påpekes derimot at mor hadde en handleplikt til å stoppe overgrepene mot barna. Dette kan tale i retning for at konkludent passivitet ikke er et nødvendig vilkår der det alt foreligger en handleplikt.

I ankeomgangen velger Lagmannsretten likevel å presisere at det også forelå et konkludent samtykke i form av at foreldrene ”stilletiende godtok den andres overgrep.” Det at retten velger å påpeke dette kan tale i retning for at de så det som et nødvendig vilkår for at ansvar for passivitet skulle kunne inntre. På den andre siden kan det være at når det foreligger både konkludent passivitet og handleplikt vil dette tale sterkere i retning av ansvar for passivitet enn hvis bare en av delene forelå og at det derfor er av betydning at det nevnes.

Drøftelsen ovenfor viser at det er noe uklart om konkludent passivitet alltid må oppstilles som vilkår for ansvar for passiv medvirkning. Tross denne uklarheten er det på det rene at hvis passiviteten bærer preg av konkludent samtykke er dette et viktig moment i vurderingen av om man kan stille den passive til ansvar for medvirkning eller ikke.

8.4.1 Rettens konkrete vurdering av om det foreligger konkludent samtykke.

Det kan være vanskelig å bevise akkurat når og hvordan en forelders passivitet går over til å bli et samtykke for hovedhandlingen.

Det kan argumenteres for at det svekker rettsikkerheten til den passive hvis det ikke tas konkret stilling til når og hvordan passivitet går over til å bli konkludent samtykke. Forfatteren Toftegaard Nielsen stiller for dansk rett sitt vedkommende, spørsmål om retten i slike tilfeller løser problemet ved å si seg enig i ordtaket ”den som tier

¹²⁶ TNOST-2010-153052, LE-2011-35643

samtykker.”¹²⁷ Fordi det er vanskelig å bevise om passiviteten er en støtteerklæring for, eller en avstandserklæring mot hovedhandlingen, kan det hevdes at en antagelse i den ene retning ikke er tilstrekkelig rettslig begrunnet.

På den andre siden kan det argumenteres for at en mindre konkret vurdering er forsvarlig pga at det i juridisk teori åpnes for at konkludent passivitet ikke er et nødvendig vilkår for ansvar for passiv medvirkning.

Videre vil hensynet til effektivitet og en god rettslig beskyttelse av barnet tilsi at det er forsvarlig å finne at konkludent samtykke foreligger, uten å avklare akkurat når og hvordan samtykket har oppstått. Det forutsetter at andre bevis er sterke nok til å forsvare en slik mangelfull avklaring. Det avgjørende vil være å se hen til den konkrete straffverdighet av medvirkningshandlingen. I Alvdaal-saken var bevisene så overveldende at det ikke forelå særlig tvil om at de passive handlingene hadde karakter av samtykke.¹²⁸ En mindre inngående vurdering av når og hvordan konkludent samtykke oppsto var derfor forsvarlig.

9 Subjektivt vilkår for ansvar for passivitet

Det fjerde alminnelige vilkåret for straff er at gjerningsmannen må ha utvist skyld for å kunne bli strafferettslig ansvarlig.¹²⁹

9.1 Unnlatelser omfattes også av krav om skyld

Det er på det rene at også den passive medvirker må ha utvist skyld for å kunne bli idømt straff.¹³⁰ For å si det med Andenæs sine ord: ”For unnlatelsen som for den

¹²⁷ Toftegaard Nielsen (2002) s604

¹²⁸ LE-2011-35643

¹²⁹ Se Andenæs (2004) s208

¹³⁰ Husabø (1999) s238

positive handling (...) er den alt overskyggende hovedregel at subjektiv skyld (Forsett eller uaktsomhet) er en ufravikelig straffbarhetsbetingelse.”¹³¹

9.2 Forsett som utgangspunkt

I drøftelsen av de subjektive vilkår kommer jeg til å fokusere på den forsettlige skyldformen. Det er fordi de fleste aktuelle lovhemler angående medvirkning i nære relasjoner oppstiller forsett som skyldform.¹³² Unntakene retter seg mot produksjon og videreføring av pornografisk og barnepornografisk materiale jf. straffeloven §§ 204 og 204a), her er også den uaktsomme skyldform straffbar.

Straffeloven § 40 hjemler den alminnelige skyldgrad for norsk strafferett. Denne er forsett om ikke annet er bestemt. Straffeloven § 40 2.ledd statuerer at unnlatelsesforseelser også er straffbar ved uaktsomhet. For unnlatelsesforbrytelser gjelder hovedregelen i førsteledd om at det kreves forsett med mindre noe annet er bestemt. I forhold til passiv medvirkning til mishandling eller overgrep av barn er slike hendelser så alvorlig at de kommer under forbrytelseskategorien. Unnlatelsesforseelser er derfor ikke sentralt i forhold til straff for passiv medvirkning i familieforhold.

En praktisk formulering av forsettvurderingen i forhold til passiv medvirkning i nære relasjoner, er om medvirkeren så det som sikkert eller overveiende sannsynlig at gjerningsbeskrivelsen av det aktuelle straffebudet vil inntre, som følge av dennes passivitet.¹³³ Er svaret ja, er vilkåret om forsett oppfylt.

9.2.1 Dekningsprinsippet og det ”doble forsett”

Norsk rett inneholder et dekningsprinsipp.¹³⁴ Det fører til at den tiltalte må ha utvist skyld for alle deler av gjerningsbeskrivelsen. I forhold til forsettvurderingen ved medvirkning får dekningsprinsippet utslag i et toleddet vilkår, et ”dobbelte forsett.” Det

¹³¹ Andenæs (1942) s462

¹³² Se kapittel 4.2.2

¹³³ Jf. Eskeland (2006) 269-270

¹³⁴ Straffeloven § 42 1.ledd.

betyr at det ved ansvar for medvirkning må kunne svares ja på spørsmålet i forsettsvurderingen i forhold til begge ledd i dette doble forsettet.

Det innebærer for det første at medvirkeren må ha forsett om at en annen vil komme til å fullføre lovbruddet.¹³⁵ Medvirkeren utfører ikke hovedhandlingen selv. På grunn av det kan han heller ikke ta det siste og avgjørende skrittet og medvirkeren har derfor ingen mulighet til å ombestemme seg like før handlingen foretas. Derfor er det naturlig at medvirkerens handling også må omfatte forsett om at den andre skal fullføre.

For det andre tilsier dekningsprinsippet at medvirkeren må ha forsett om at hans egen handlemåte er en del av årsaken til at hovedhandlingen har skjedd.¹³⁶ Skyldkravet er derfor ikke er oppfylt hvis ikke medvirkningshandlingen kan knyttes til hovedhandlingen på en eller annen måte. Således linker skyldkravet de to handlingene sammen.

9.2.1.1 Konkretiseringskrav til forsettet

Husabø uttaler at medvirker til en viss grad må være innforstått med hovedhandlingens konturer.¹³⁷ Han mener at en kan stille opp et krav om at forsettet må relatere seg til ”ei bestemt krenking av det aktuelle straffebudet.”¹³⁸

De mishandlingssaker som har vært oppe i underrettspraksis har dreid seg om gjentatte overgrep eller mishandling som ikke har blitt hindret av den passive.¹³⁹ Det viser at det ofte foreligger et gjentakelsesmønster.

På grunn av at den ene part er klar over at den andre part gjentatt mishandler barnet er det naturlig å karakterisere den passives kunnskap om den tidligere mishandlingen som kunnskap om en konkret krenking av straffebudet. Den passive vet at en slik mishandling han eller hun har sett før vil kunne forekomme igjen.

¹³⁵ Husabø (1999) s239

¹³⁶ Husabø (1999) s239-240

¹³⁷ Husabø (1999) s242

¹³⁸ Husabø (1999) s242

¹³⁹ Se kapittel 5

I bevisvurderingen i LG-2001-1560 uttaler retten om foreldrene at ”begge kunne ha innsett muligheten av at barnet som følge av deres handlinger og unnlaterer kunne komme til å dø.” Et slikt dødsfall rammes av straffeloven § 219 og § 229. Således er forsettet konkretisert ved kunnskap om at døden kan inntreffe og at en slik følge er sanksjonert i de aktuelle straffebed.

Det er gode grunner til å stille krav om en slik konkretisering av forsett. Gjennom en slik vurdering blir man bevisst på at forsettet faktisk retter seg mot det straffbare forhold som er påtalt. Med en slik vurdering sikrer man også at ingen blir stilt til ansvar for handlinger der det ikke er utvist tilstrekkelig skyld.

9.2.2 Tidspunktet for inntreden av forsett

I saker som involverer familievold er det ikke selvsagt at forsett hos den passive part foreligger ved førstegangs voldsbruk overfor barnet. Det kan, som antydnet i kapittel 9.2.1.1, argumenteres for at et eventuelt forsett først inntreffer på et senere tidspunkt i handlingsrekken.

Man kan tenke seg en handlingsrekke der barnet blir mishandlet over tid. På et tidlig stadium i handlingsrekken er det ikke sikkert at den passive part har hatt tid eller mulighet til å gjøre seg opp en mening om at han eller hun tilrettelegger for fortsatt vold mot barnet. Derfor kan det hevdes at en forventning om handleplikt ikke trenger å være like stor på et tidlig stadium, i motsetning til der mishandling har pågått over tid. Bakgrunnen for en slik tankegang er at den passive ved de tidlige voldshandlinger, ikke alltid kan forventes å ha kunnskap om at mishandling vil skje.¹⁴⁰ Når man ikke har kunnskap blir det urimelig å stille krav om handleplikt, etter som den passive ikke vet om det kommer til å oppstå en situasjon der slik handling er påkrevd. Den passive har derfor heller ikke utvist forsett.

¹⁴⁰ Tor Henning R. Knudsen (2011)

Jeg vil bruke en dansk dom, U.1998.545.H, som eksempel. En mor ble her ansett skyldig for ikke å ha hindret at barnet ble utsatt for ”*yderligere* vold fra medtiltalte, i det hun overværende og lod passere, at barnet af medtiltalte ble beordret opp på stolen *igjen*.” Barnet pådro seg, etter det andre slaget, kraniebrudd og blodansamling i hjernen og døde som følge av skadene.

I denne saken ser vi at det er det andre slaget moren står ansvarlig for. Moren hadde ikke kunnskap om at mishandlingen skulle skje ved det første slaget og har derfor heller ikke utvist forsett med hensyn til dette. Men etter at barnet hadde blitt beordret opp på stolen andre gang, hadde moren kunnskap om hva faren ville gjøre, fordi hun kunne sammenligne denne situasjonen med hendelsesforløpet ved første slag. Således har moren først ved det andre slaget utvist forsett om at hennes passivitet vil muliggjøre dette slaget og at faren vil komme til å fullbyrde den straffbare handlingen om hun ikke foretar seg noe.

I den danske dommen oppstilles det ikke ansvar for det første tilfellet fordi det på dette tidspunktet ikke var rimelig å stille krav om handling, fordi moren da ikke hadde kunnskap om hva som ville komme til å skje.

Ved avgjørelsen av når forsett inntreffer må man se hen til sakens faktum. Vurderingen blir et spørsmål om *når* det er naturlig å oppstille en handleplikt på bakgrunn av de faktiske omstendigheter som ligger til grunn.¹⁴¹

Momenter i denne vurderingen kan være kunnskap om hva som har skjedd i tidligere lignende situasjoner, slik tilfellet var i den danske dommen. Andre eksempel er at tiltalte har hørt lyder fra kamp mellom mishandleren og barnet som tilsier at her foregår det noe straffbart, eller at den passive ser at barnet har blåmerker på kroppen. Jo flere momenter som er til stede desto større vil forventningene om handling bli. Grensen for når slik kunnskap foreligger er ikke klar og vurderingen blir konkret i hver enkelt sak.

¹⁴¹ Tor Henning R. Knudsen (2011)

9.2.3 Avvik mellom medvirkers forsett og den utførte forbrytelsen

Utgangspunktet er som alltid at man ikke kan bli ansvarlig for handlinger som man ikke har utvist skyld for.

Medvirkningshandling har som nevnt en dobbel forsettvurdering. Derfor kan det oppstå spørsmål der forsett er oppfylt i en av skyldvurderingene men ikke i den andre.

Jeg viser til den drøftelse jeg foretok i kapittel 8.3.3. angående grensen for når det er mulig og rimelig å oppstille handleplikt. Under det kapittelet kom jeg frem til at det kan hevdes at Andrawes-saken oppstille en handleplikt som er på grensen til hva som kan anses mulig og rimelig, men løsningen fikk som nevnt støtte i Rt.2010.1630.¹⁴²

Problemstillingen for retten var om medvirkningsansvaret også skulle omfatte den delen av hovedhandlingen medvirkeren i utgangspunktet ikke hadde forsett om, retten mente i denne avgjørelsen at medvirkningsansvaret også måtte omfatte den videre handlingen.

I forhold til avvik mellom forsett og hovedhandling i familieforhold kan man tenke seg at en mor har forsett med hensyn til at barnet til en viss grad får refs og blir fysisk irtettesatt av sin far, men at morens forsett ikke omfatter grov mishandling eller drap. Hvis løsningen Rt.2010.1630 statuerer også skal følges i familieforhold, vil da denne moren bli fullt ut ansvarlig for medvirkning til de grovere handlinger hun i utgangspunktet ikke hadde forsett om, ved at hun ikke foretar seg noe for å avverge de videre handlinger.

Omsorgsansvaret tilsier at det er minst like straffverdig når en forelder unnlater å gripe inn ved mishandlingen av barnet, som når en person uten omsorgsansvar for offeret unnlater å gripe inn ved hovedmannens legemsbeskadigelse av offeret.¹⁴³ Derfor er det gode grunner til at løsningen må bli den samme angående medvirkningsspørsmålet i nære relasjoner.

¹⁴² Andrawes:Rt.1995.1228. Se kapittel 8.3.3.1. for konkrete uttalelser angående forsettvurderingen i Rt.2010.1630.

¹⁴³ Eksemplet angående legemsbeskadigelse er tatt fra saksforholdet i Rt.2010.1630

Av drøftelsen ovenfor ser vi at de samme momenter angående grensedragning for hva som er straffbart og ikke, gjør seg gjeldende under forsettvurderingen som under rimelighetsvurderingen. Har en deltaker først samtykket til å fungere som medvirker til noe kriminelt, må det en aktiv handling til for at medvirkeren skal bli straffri for den handling som går lengre enn hva medvirkerens forsett omfattet. Rt.2010.1630 viser at selv om det foreligger avvik mellom medvirkers forsett og den utførte forbrytelsen, åpner det rettslige grunnlaget en mulighet for at medvirker blir ansvarlig fullt ut, hvis medvirker forholder seg passiv til det videre hendelsesforløpet.

9.2.3.1 Avvik mellom medvirker og hovedmanns forsett sett i forhold til prinsippet om at hver svarer til sin skyld

Som nevnt tidligere i drøftelsen er hovedregelen i norsk rett at hver av partene i en forbrytelse skal svare til sin egen skyld. Det betyr at hovedmannen og medvirkerens skyld i de straffbare handlingene, vurderes uavhengig av hverandre.

Et eksempel er hvis en passiv forelder overhode ikke har forsett om vold mot barnet, men at en annen voksen har forsett om og utfører slik vold. I en slik situasjon oppfyller ikke den passive part vilkåret om skyld. Hun eller han kan derfor ikke bli ansvarlig for voldshandlinger den andre øvde mot barnet. Dette resultatet er i samsvar med prinsippet om at hver svarer til sin skyld.

Det kan stilles spørsmål ved om det resultat Rt.2010.1630 kommer frem til bryter med prinsippet om at hver svarer til sin skyld.

Det er en vesentlig forskjell mellom det eksemplet jeg gir i dette kapitlet og de eksempler jeg viser til i kapittel 9.2.3. Forskjellen ligger i at medvirkeren kapittel 9.2.3, allerede har forsett med hensyn til en del av handlingen. Dette bakenforliggende forsettet gjør det, i følge rettspraksis, rimelig å strekke ansvaret til også å omfatte hovedgjerningsmannens handling. Etter som skyld er en forutsetning for ansvar mangler man hjemmelsgrunnlag og rimelighetsgrunn for å la den passive bli ansvarlig for handlingen, der det overhode ikke foreligger skyld i forhold til noen del av

hovedhandlingen. På den andre siden manglet det også i Rt.2010.1630 skyld for deler av handlingen, men rettspraksis fant at straffverdigheten og hensynet til prevensjon var så stor, at de likevel valgte å oppstille medvirkningsansvar for hele handlingen.

På bakgrunn av dette ser vi at resultatet retten kom frem til i Rt.2010.1630 bryter med prinsippet om at hver svarer til sin skyld der medvirker i utgangspunktet kun har forsett om deler av den utførte hovedhandlingen. Dette kan tyde på at rettspraksis går i retning av et noe utvidet medvirkningsansvar. Også Riksadvokat Tor-Aksel Busch tar avgjørelsen i Rt.2010.1630 til inntekt for at for en utvikling i retning mot et videre medvirkningsansvar.¹⁴⁴

Hensynene bak et slikt utvidet ansvar er mange. Hovedsakelig er det bevisreglene som begrunner et utvidet ansvar. Det er enkelt for medvirker å hevde at han ikke hadde forsett angående de alvorligste handlingene og det er vanskelig for påtalemyndighetene å bevise at han hadde et slikt forsett. Å utvide medvirkningslæren til å la den omfatte tilfeller der medvirker blir ansvarlig for en hovedhandling som går lengre enn medvirkers forsett, gjør det enklere å stille kriminelle medvirkere til ansvar. Videre er det straffverdig at medvirkeren er med på å tilrettelegge for alvorlige handlinger gjennom sin passivitet. Hensynet til prevensjon tilsier også at videre handlinger kan omfattes av straffansvar for medvirker, slik at et ansvar muligens avskrekker medvirkeren fra å bli med på kriminaliteten.

Uttalelsene i Rt.2010.1630 viser at rettspraksis har tolket det rettslige grunnlaget slik at det er mulig å sette prinsippet om at hver svarer til sin skyld i bakgrunnen når medvirker alt har forsett rundt en del av hovedhandlingen. Sett hen til det sterke omsorgsansvaret jeg nevnte i 9.2.3, finner jeg ingen grunn til at resultatet skulle bli annerledes med tanke på passiv medvirkning i nære relasjoner.

¹⁴⁴ Riksadvokaten:TfS (2010) s 351

9.2.4 Konkrete eksempler på at den passive forelder har utvist forsett

De eksempler fra rettspraksis jeg har gitt i kapittel 5, dreier seg alle om forbrytelser med forsett som skyldkrav. Derfor er det klart at der foreldre har blitt ansvarlig for passiv medvirkning, må kravet til forsett ha vært oppfylt. I det følgende vil jeg gi et par eksempler som viser hvordan retten behandler spørsmål om forsett i praksis.

I TOSLO-2010-188517 blir to foreldre funnet å ha handlet forsettlig ved å unnlate å hjelpe datteren ut av et voldelig tvangsekteskap.¹⁴⁵ Retten går ikke nærmere inn på forsettvurderingen. Ut i fra det jeg har kommet frem til i kapittel 9.2, må retten, selv om det ikke er uttalt, ha funnet at svaret på spørsmålet om det er sikkert eller overveiende sannsynlig at gjerningsbeskrivelsen av det aktuelle straffebud inntre som følge av foreldrenes passivitet, var bekreftende. Denne bekreftelsen måtte foreligge både med tanke på fullføringen av hovedhandlingen og foreldrenes egen medvirkning til at handlingene kunne fortsette ved at de forholdt seg passiv. Det faktiske forhold at foreldrene var klar over den straffbare situasjonen som forelå, men allikevel unnlot å handle, var nok til å konstatere forsett i dette tilfellet.

I LG-2011-35643 uttaler lagmannsretten at blant andre en far (N04) medvirket forsettlig ved å ikke gripe inn når andre voksenpersoner forgrep seg på hans barn. Retten går heller ikke i dette tilfelle nærmere inn på forsettvurderingen. Overgrepene i denne saken er av så alvorlig karakter at det er naturlig å tro at retten ikke har funnet det nødvendig å kommentere forsettvurderingen inngående. Uansett uttalt vurdering eller ikke, må spørsmålsstillingen etter det jeg har kommet frem til i kapittel 9.2 også gjelde i denne saken. Derfor har faren (N04) funnet det sikkert eller overveiende sannsynlig at gjerningsbeskrivelsen av et straffebud vil inntre som følge av hans passivitet. Rettens kommentar ”han medvirker forsettlig ved ikke å gripe inn,” viser at farens passivitet fører til at overgrep kan fortsette å skje, og at forsettvurderingen jeg skisserte i kapittel 9.2 etter det er oppfylt.

Av disse eksemplene fra rettspraksis ser vi at retten ikke går særlig dypt inn i forsettvurderingen, men nøyer seg med kort å konstatere at det foreligger forsett. Det

¹⁴⁵ Se kapittel 5.4

kan hevdes at en slik løsning ikke er forsvarlig på grunn av at det kan skape usikkerhet rundt hvilke eksakte forhold som førte til at forsettkriteriene var oppfylt. På den andre siden kan en av grunnene til at retten bare kort konstaterer at det foreligger forsett være at det er vanskelig å avgjøre konkret hvordan den passive handlingen utgjør et forsett. En mer inngående vurdering blir derfor lett hypotetisk. Retten unngår en slik hypotese ved en kort konstatering av forsett. Der saksforholdet og de øvrige bevis gjør at det er på det rene at forsett foreligger, må rettens korte konstatering av at det foreligger forsett være greit sett i forhold til de vanskeligheter en hypotetisk vurdering vil kunne føre med seg.

10 Avsluttende vurderinger

I denne drøftelsen har jeg presentert forskjellige rettskilder som i større eller mindre grad fører med seg muligheter for å stille foreldre som forholder seg passiv ved vold og overgrep mot barn til ansvar.

Det er akseptert i rettspraksis og teori at enkelte forhold, som for eksempel at det foreligger tilstrekkelig tilknytning mellom offer og medvirker, gjør det forsvarlig å bryte med hovedregelen i norsk rett som tilsier at den rene passivitet ikke fører til ansvar.¹⁴⁶ Etter min mening har denne drøftelsen bekreftet at omsorgsansvaret er et slikt forhold som forsvarliggjør ansvar for passivitet.¹⁴⁷ Derfor mener jeg at de medvirkningshjemler jeg har presentert, ikke begrenser ansvar for passiv medvirkning for vold og overgrep mot barn, der de øvrige vilkårene for slikt ansvar er oppfylt.¹⁴⁸ Det betyr at i de tilfeller det foreligger hjemmel som gir adgang til å oppstille ansvar for medvirkning og det finnes en årsakssammenheng/hindringssammenheng mellom den passive handlingen og hovedhandlingen, i tillegg til at det foreligger et omsorgsansvar mellom den passive forelder og barnet, som i neste omgang leder til en handleplikt hos

¹⁴⁶ Se kapittel 2.

¹⁴⁷ Rt.1926.581, Rt.1946.250 og Rt.1982.1315 bekrefter at hovedregelen i norsk rett er at passivitet ikke uten videre begrunner straffeansvar. Kapittel 8.2.1, viser at omsorgsansvaret utgjør tilstrekkelig tilknytning.

¹⁴⁸ Medvirkningshjemplene har jeg drøftet i kapittel 4.2, Øvrige vilkår for passiv medvirkning finnes i kapittel 8 og 9,

voksenpersonen, i tillegg til at voksenpersonen har utvist forsett, så rommer altså det rettslige grunnlaget muligheter for å straffe den passive forelder ved vold og overgrep mot barn.¹⁴⁹

Grensedragningen for når ansvar for passivitet i nære relasjoner kan oppstilles og når den ikke kan oppstilles, må likevel avgjøres konkret i hver enkelt sak.

Ofte er det spørsmålet om skyld hos den passive som vil volde tvil i en sak angående passiv medvirkning i nære relasjoner. Selv om det er på det rene at omsorgsansvaret, og således at den særlige tilknytning som kreves er oppfylt, vil man ikke kunne stille den passive til ansvar der det overhode ikke foreligger skyld i forhold til vold eller overgrep mot barnet. Det er fordi norsk rett har et grunnleggende krav om at det må ha vært utvist skyld for at man skal bli strafferettslig ansvarlig.¹⁵⁰ Man kan tenke seg at en far, som klart nok oppfyller vilkåret til særlig tilknytning gjennom omsorgsansvaret, overhode ikke har forestilt seg at morens oppdragelse av sønnen innebar at moren utsatte sønnen for legemsbeskadigelser, jf. straffelovens § 229. Hadde faren grepet inn og forsøkt å påvirke oppdragelsen av sønnen i en annen retning, er det en mulighet for at sønnen ikke hadde blitt utsatt for legemsbeskadigelsene av mor. Der av ser vi at det foreligger en hindringssammenheng mellom den passive handlingen og hovedhandlingen.¹⁵¹ Farens omsorgsansvar vil i utgangspunktet lede til en handleplikt i denne situasjonen. Hvis faren velger å forholde seg passiv, kan bruddet på handleplikten føre til straffeansvar, men faren hadde her ingen anelse om at sønnen ble utsatt for legemsbeskadigelser og derfor kunne han heller ikke vite at hans passivitet i forhold til barneoppdragelsen ville føre til at sønnen ble utsatt for vold. Den passive faren har dermed ikke oppfylt det alminnelige vilkåret om at det må foreligge skyld.¹⁵² Der skyld ikke foreligger utgjør dette en begrensning i forhold til ansvar for passiv medvirkning og faren i dette eksemplet vil derfor ikke kunne stilles ansvarlig for passiv medvirkning.¹⁵³

¹⁴⁹ Se kapittel 8 og 9

¹⁵⁰ Se kapittel 9

¹⁵¹ Se kapittel 8.1.

¹⁵² Se kapittel 9

¹⁵³ Se kapittel 9.2 for forsettvurderingen.

Videre er momenter som; om det var mulig og rimelig å oppstille handleplikt og hvilken rolle den passive voksenpersonen hadde i forhold til det barnet som ble utsatt for vold eller overgrep, av betydning for grensedragningen.¹⁵⁴ Av dette ser vi at der man mangler de nødvendige tilleggsvilkår for å kunne stille noen til ansvar for å forholde seg passiv, eller at man mangler grunnleggende strafferettslige vilkår som skyld, utgjør det rettslige grunnlaget begrensninger, og det finnes i slike tilfeller ingen muligheter til å straffe den passive for medvirkning.

Det foreligger også viktige hensyn bak muligheten til å stille foreldre til ansvar for passiv medvirkning, for det første er det straffverdig at kanskje den eneste omsorgspersonen som har mulighet til å hjelpe barnet ut av en håpløs situasjon, unnlater å hjelpe. Videre kan et passivitetsansvar ha en preventiv effekt der foreldre har valget om å forholde seg passiv eller å gripe inn, ved at straffetrusselen gjør det lettere å velge det siste alternativet. Til sist vil et klart passivitetsansvar før til at man har et redskap som gjør det mulig å straffe foreldre som har handlet straffverdig ved å forholde seg passiv. Spesielt er det passive medvirkningsansvaret viktig og praktisk der det er vanskelig å bevise *hvem* av foreldrene som har utført mishandlingen. Her risikerer man å måtte frikjenne begge foreldrene på grunn av bevisvil, selv om det er på det rene at en av dem har mishandlet barnet.¹⁵⁵ Med et klart ansvar for passiv medvirkning, vil man unngå slike situasjoner. Derfor mener jeg det er viktig at de muligheter som faktisk ligger i det rettslige grunnlaget, blir utnyttet av domstolene i de tilfeller det er behov for det.

I denne drøftelsen har jeg også vist at det foreligger et tynt og sprikende grunnlag fra rettspraksis med hensyn til hvordan retten håndterer passivitet ved vold i nære relasjoner.¹⁵⁶ Det mangler videre en Høyesterettsavgjørelse på området og det betyr at det ikke finnes noen endelig bekreftelse på at det rettslige grunnlaget faktisk rommer muligheter for å straffe den passive forelder. Til dette vil jeg bemerke at dagens samfunns store fokus på barns gode rettsbeskyttelse og ønske om å unngå vold mot barn, kan gjøre det naturlig for domstolene å ta i bruk de muligheter som ligger i det

¹⁵⁴ Se kapittel 8 og 9.

¹⁵⁵ Se saksforholdet i TOSLO-2009-148479 og ankesaken LB-2010-30302

¹⁵⁶ Se kapittel 5.

rettslige grunnlaget, selv om disse mulighetene ikke har vært utnyttet tidligere.¹⁵⁷ Det at rettspraksis ikke har utnyttet mulighetene tidligere, betyr ikke at det rettslige grunnlaget ikke har gitt rom for en slik utnyttelse, men som påpekt i kapittel 6.1.1. kan en av årsakene til at domstolene ikke har tatt stilling til spørsmålet om ansvar for passiv medvirkning hos foreldre, være at spørsmålet rett og slett ikke har blitt brakt inn for retten av påtalemyndighetene. Av den grunn finner jeg ikke at den sparsomme rettspraksis på området taler for at ansvaret for passiv medvirkning i nære relasjoner er avskåret eller begrenset. Derfor mener jeg fortsatt at det rettslige grunnlaget rommer mulighet for å stille den passive forelder til ansvar for medvirkning til vold og overgrep mot barn, tross denne sparsomme rettspraksisen.

I drøftelsen har jeg også vist til at norsk og dansk rett har nokså sammenfallende hjemmelsgrunnlag i forhold til ansvar for passiv medvirkning, men at dansk rettspraksis har en lengre tradisjon for å straffe den passive forelder enn hva norsk rettspraksis har.¹⁵⁸ Etter mitt syn utgjør de få norske underrettsavgjørelsene på området for passiv medvirkning i familieforhold små skritt i retning mot en rettsligaksept for å stille foreldre som har forholdt seg passiv til vold og overgrep mot barn til ansvar. Hvis retten fortsetter å utnytte mulighetene som ligger i det rettslige grunnlaget, og påtalemyndighetene fortsetter å påtale foreldre for passiv medvirkning, kan også det norske rettssystemet ta fatt på utviklingen av læren om passiv medvirkning som danskene begynte med i 1938. På grunn av de store likhetene i hjemmelsgrunnlaget, er sjansen stor for at norsk rettspraksis etter hvert vil få avgjørelser som er mer i tråd med dansk retts avgjørelser på området for passiv medvirkning i nære relasjoner.

På grunnlag av disse avsluttende kommentarene og drøftelsen som helhet, mener jeg derfor at foreldre kan stilles rettslig til ansvar for å ha unnlatt å gripe inn ved vold og overgrep mot barn, nettopp fordi det rettslige grunnlaget, etter mitt syn, er klar nok til å statuere et slikt ansvar. Men det gjenstår å se hvordan rettspraksis i tiden som følger, kommer til å stille seg til ansvar for passiv medvirkning i nære relasjoner og om retten

¹⁵⁷ Eksempel på samfunnsholdninger; kapittel 1.3, eksempel på at barns rettsbeskyttelse settes høyt; FNs barnekonvensjon Art. 36.

¹⁵⁸ Dansk retts første fellende dom for passiv medvirkning i familieforhold; U.1938.946.Ø

vil skape et klarere bilde av hvordan grensene for ansvar for passiv medvirkning i nære relasjoner skal trekkes.

11 Kilder

11.1 Norsk litteratur

- Andenæs (2004) Johs. Andenæs: *Alminnelig strafferett*. 5. utgave. Oslo 2004
- Andenæs (1997) Johs. Andenæs: *Alminnelig strafferett*. 4.utgave. Oslo 1997
- Andenæs (1942) Johs. Andenæs: *Straffbar unnlatelse*. Oslo 1942
- Bernt og Sæther Mæhle Bernt og Sæther Mæhle: *Juss, samfunn og rettsanvendelse*. Bergen 2005
- Bratholm Anders Bratholm: *Strafferett og samfunn*. Oslo 1980
- Eskeland Ståle Eskeland: *Strafferett*. 2.utgave. Oslo, 2006
- Hjermann og Heyerdahl Hjermann og Heyerdahl: *Millioner av barn er voldsofre*. I Aftenposten 11. oktober. 2006
- Husabø Erling Johannes Husabø: *Straffansvarets periferi*. Bergen, 1999
- Matningsdal Magnus Matningsdal. *Medvirkning til straffbare handlinger – hovedpunkter*. I Jussens venner vol 43. (2008), s. 357-383

Myhrer	Tor-Geir Myhrer. <i>Påtalemyndighetenes praksis som rettskilde</i> . I Tidsskrift for Rettsvitenskap (2003) s 219 flg.
NOVA	Norsk Institutt for forskning om oppvekst velferd og aldring. <i>Vold og overgrep mot barn og unge</i> . Oslo, 2007. http://www.nova.no/asset/3059/1/3059_1.pdf [Sitert 28. september 2011]
Nygaard	Nils Nygaard: <i>Skade og ansvar</i> . 5. utgave. Bergen 2000
Regjeringen	Regjeringens handlingsplan. <i>Vendepunktet</i> . Oslo, 2008 - 2011 http://www.regjeringen.no/upload/JD/Vedlegg/Handlingsplaner/Vendepunkt.pdf [sitert 29. september 2011]
Riksadvokaten:Aftenposten	Tor-Aksel Busch, Riksadvokat: <i>De vankelige bevisene</i> . I Aftenposten. 05. februar 2010
Riksadvokaten:TfS	Tor-Aksel Busch, Riksadvokat: <i>Hovedstrategier ved bekjempelse av kriminalitet</i> . Tidsskrift for strafferett. 4 (2010), s. 347-355
Riksadvokaten:Tiltale	Tor-Aksel Busch, Riksadvokat: <i>Pressemelding</i> . Oslo, 2011 http://www.riksadvokaten.no/ra/ra.php?artikkelid=323 [Sitert 02. oktober 2011]
Riksadvokaten:Juristmøte	Tor-Aksel Busch, Riksadvokat: <i>Moderne kriminalitet – tradisjonell rettergang</i> . Stockholm, 2011. http://mote2011.nordisktjuristmote.se/congrex_njm_data/documents/13%201B%20Den%20moderna%20brottsligh

[eten%20och%20den%20traditionella%20processrätten%20red3.pdf](#) [Sitert 28. september 2011]

- Wiese Ingeborg Wiese. *Christoffer ble sviktet av alle*. Oslo, 2009.
http://www.vfb.no/vfb/xp/pub/venstre/rod/tema/barns_rettigheter/515007 [sitert 13. oktober 2011]
- Østli (21.04.09) Kjetil. S. Østli. *Gutten som ble usynlig*. I: Aftenposten. 21.04.09.
- Østli (3.10.10) Kjetil S. Østli. *Men hva med mor?* I: Aftenposten, A-magasinet. Nr. 35. 3. september 2010.
- Østli (15.10.10) Kjetil S. Østli. *Moren til Christoffer Gjerstad Kihle forteller sin versjon*. I: Aftenposten, A-magasinet nr 41. 15.10. 2010
- 11.2 Dansk litteratur
- Greve Vang Greve: *Det strafferetlige ansvar*. København, 1999
- Greve og Vestergaard Greve og Vestergaard: *Strafansvar*. 4. utgave. København, 2002
- Grothe Nielsen Beth Grothe Nielsen: *Straffesystemet i børneperspektiv- Seksuelle overgrep mod børn i familien*. 2. utgave. København, 2001.
- Langsted Lars Bo Langsted: *Rådgivning- det strafferetlige medvirkensansvar*. Forlaget Thomson. København, 2007.

- Toftegaard Nielsen Grom Toftegaard Nielsen. *Voldelige kvinder – der ikke kan slå en flue i hjel*. I: Flores Juris et Legum – Festskrift til Nils Jareborg. Iustus Forlag. Uppsala, 2002.
- Toftegaard Nielsen Grom Toftegaard Nielsen. *Strafferet I, Answaret*. 3. udgave. København, 2008
- Waaben Knud Waaben. *Strafferettens almindelige del I, Ansvarslæren*. 3. udgave. København 1993

11.3 Samtale

Knudsen

Tor Henning Rustan Knudsen, Statsadvokat hos
Riksadvokatembetet.

tor.henning.knudsen@riksadvokaten.no, 22. september
2011

11.4 Norsk rettspraksis

Rt.1926.581
Rt.1936.612
Rt.1946.250
Rt.1957.382
Rt.1970.380
Rt.1978.856
Rt.1982.1315
Rt.1995.1228
Rt-1998.407
Rt.2005.943
Rt-2010.1630
LG-2001.1560
LA-2008.179127
LB-2010.30302
LE-2011.35643
TOSLO.2009.148479
TOSLO.2010.188517
TNOST.2010.153052

11.5 Dansk rettspraksis

U.1938.964.Ø

U.1975.1098.V

U.1996.1380

U.1998.545.H

U.2000.1085.H

TfK.2009.553

11.6 Norsk lov og forarbeidsregister

1814 Kongeriget Norges Grundlov (Grunnloven) av 17.mai 1814

1902 Almindelig borgelig straffelov (Straffeloven) av 22. mai 1902 nr 10.

1981 Lov om barn og foreldre (Barneloven) av 8. april 1981 nr 10.

1981 Lov om rettergangsmåten i straffesaker (Straffeprosessloven) av 22.mai 1981 Nr. 25.

1999 Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (Menneskerettighetsloven) av 21. mai 1999 Nr. 30.

2005 Lov om straff (Straffeloven) av 20.mai 2005 Nr. 28.

Ot.prp.nr 113 (2004-2005) Om lov om endringer i straffeloven mv. (eget straffebud mot vold i nære relasjoner mv.)

11.7 Dansk lov og forarbeidsregister

2007 Forældreansvarsloven av 6. juni 2007 Nr. 499.

2007 Straffeloven av 23. oktober 2007 Nr. 1260